

4. Ünite

KELİME (SÖZCÜK) BİLGİSİ

1. Kelimede Anlam ve Kavram	70
2. Kelimelerin Farklı Anlamda Kullanımı	75
Konu Değerlendirme Testi - 1	83
3. Anlam İlişkilerine Göre Kelimeler	84
4. Sözcükler Arası Anlam İlişkileri	87
5. Kelimelerde Anlam Değişmeleri	90
Konu Değerlendirme Testi - 2	95
6. Kelime Grupları	96
Konu Değerlendirme Testi - 3	111

Simdi Okuma Zamanı

Anlam

Burada anlambilimin ana konusu olan anlamın tanımına, niteliklerine ve türlerine girmeden önce dildeki kullanımlardan bir iki örnek vermek istiyoruz:

Türkçede iyi, fena, kötü birbirine karşıt kavramları yansıtan ters anlamlı üç sözcüktür. Ama biz dildeki öğeleri öyle esnek kullanıyor öyle değişik işlevlerle görevlendiriyoruz ki kimi zaman bu ters anlamlı sözcükler aynı anlamı yansıtabiliyor.

1. Adamı iyi dövmüşler.
 2. Adamı fena dövmüşler.
 3. Adamı kötü dövmüşler.
- örneklerinde olduğu gibi.

Öte yandan bir ev hanımının niteliklerinden söz edilirken söylenen "O kadın, kadın değil." tümcesinde yinelenen kadın iki ayrı anlamda kullanılmıştır. Bunlardan birincisinde "erkeğin karşı", ikincisinden ise

daha çok "iyi ev hanımı" anlamı çıkarılabilmektedir. Ancak cümle başka bir metin, başka bağlam içinde, kadın olduğu sanılan kişinin kadın değil, erkek olduğu anlamını da yansıtabilir.

İşte, dilin yalnızca sözcük alanında düşünüldüğü zaman bile gösterdiği anlam esneklikleri anlamın önemini ön plana çıkarmıştır. Bir başka örnek üzerinde duralım:

"Çoktan unutturdum ben seni çoktan
Ah bu şarkıların gözü kör olsun."

Diyen şarkının söz yazarı şarkıların gözünün olmadığını bildiği hâlde, onların kör olması dileğinde bulunabilmekte ancak bunu yaparken bambaşka bir düşünceyi, duyguyu yansıtmaya çalışmakta Türkçedeki "...nin gözü kör olsun" ilenmesinin olağan kullanımından yararlanmaktadır. Burada anlatılmak istenen birtakım anıları canlandıran şarkıları yüzünden sevgilinin hep anımsandığı, unutulmadığıdır. →

Simdi Okuma Zamanı

Simdi de aşağıdaki cümleleri gözden geçirelim:

1. Amcam bize yardım etti.
2. Amcam bize yardım etmedi değil.
3. Amcam bize yardım etmesine etti.

Bu cümlelerin hepsi "amcamın bize yardım ettiğini" anlatır. Ancak küçük değişikliklerle, ince anlam ayrımlarını ortaya koymaktadır. İkinci cümlede amcamın yardım ettiği, ancak bunun yetersiz kaldığı, istenen ölçüde olmadığı belirtilmekte, üçüncü cümlede ise bu yardımın yanı sıra istenmeyen bir durumun meydana geldiği belli belirsiz dile getirilmektedir. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü cümleler birinciden farklı bir anlamı yansıtırken bu ikisi arasında yine ince bir anlam ayrımı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan ikinci cümlede olumsuz yüklem olumlu bir yargıya dönüştürülmesi ilgi çekici bir anlatım biçimidir. Bu cümlelere bir de:

4. Amcam bize yardım etti de...

gibi bir cümleyi eklersek burada yardımın gerçekleştiği fakat daha sonra gelecek önermeler hesaba katılırsa ancak bu yardım sayesinde işin gerçekleştiği çıkarılabilir.

Kolaylıkla arttırılabileceğimiz bu örnekler ister sözcük düzeyinde isterse cümle düzeyinde olsun anlamın kolaylıkla açıklanabilir bir kavramı olmadığını göstermektedir. Kaldı ki günlük konuşmalarımızda "Bu davranışın anlamı neydi, bunun ne anlamı var?" gibi kullanımlarda biz anlamı çok daha geniş bir çerçevede ele alıyoruz.

Anlambilim / Doğan AKSAN

Notlarım

etkinlik

- ✦ "Anlam" adlı metinde, dar anlamda kelimelerin, geniş anlamda dilin hangi özelliği anlatılmak istenmiştir?

Bağlama göre farklı anlamlar yüklenebildiği. Yani bir kelime, farklı cümleler içinde farklı anlamlara gelebilir. Aynı durum cümleler için de geçerlidir

- ✦ Biz de metindeki gibi neredeyse aynı anlamı taşıyan ama aralarında küçük anlam farklılıkları bulunan cümleler bularak aşağıya yazalım.

- Nasıl söyledin? (Söylerken tavrın, hâlin nasıldı?)
- Nasıl da söyledin? (İyi oldu, söylemekle çok iyi yaptın.)
- Nasıl, nasıl söyledin! (Hic doğru değil, söylememeliydin.)
- Nasıl söyledin ki... (Böyle bir şey söylenir mi, cesaret doğrusu.)
- Nasıl söyledin ama! (Çok şaşırttın, ani ve çok acık oldu.)

Kelimede Anlam

Kelimeler, dilin anlamlı ve en küçük birimleridir.

Her kelimenin anlamı, anlam birimlerinden oluşan bir bütündür. Çevremizde gördüğümüz varlık, olay, olgu ve durumları hayallerimizle ses simgelerine dönüştürerek anlatırız.

Diğer bir deyişle, kelimelerin bir ses bir de anlam yönü vardır. Bu bakımdan kelimeler, karşılaştıkları olay, olgu, varlık veya durumların simgesidir. Diğer bir deyişle kelimeler, birbirinden ayrılması imkânsız gösteren ve gösterilenden oluşur. Gösterilen, kelimenin karşılık geldiği nesne, olay, durum vb. iken; gösteren, seslerin birleşimleriyle oluşmuş simgedir.

Her kelimeye zihinde bir anlam verilir; soyut, somut, her şeyin ya da hareketlerin zihinde aldığı bir şekil vardır.

"Kedi, ağaç, ekmek" dediği zaman zihnimizde hemen bir varlık canlanır.

"iyilik, erdem, kararlılık" denince de bunlara karşılık gelen bir tutum canlanır zihnimizde.

Aynı şekilde, "atladı, yorulmuş, koşuyor" denince de bunların karşıladığı hareket zihnimizde canlanır.

Kelime simgesiyle karşılanan varlık, olay, olgu ya da durumların zihnimizde aldıkları bu şekle kavram denir.

Şimdi anlamın zihnimizde nasıl ve hangi yollarla oluştuğu üzerinde duralım.

Notlarım

İstanbul'a döndürdüler yüreğimi
İki yakasında iki ayrı hasret
M. Necati KARAER

dizelerinde şair, hissettiği hasret duygusunu, Anadolu ve Rumeli topraklarının birbirinden Boğaz'la ayrılıp âdeta birbirine hasret bırakılmış olmalarından hareketle anlatıyor. Aslında amacı, **duygusunu daha güçlü ifade edebilmek**. İşte anlatılmak isteneni **daha canlı, daha duyulur bir biçimde anlatmak için onunla başka şeyler arasında bağlantı kurularak tasarlanan yeni biçimler** imge olarak adlandırılır. Diğer bir deyişle imge, **şairin dış dünyadan aldığı zihinsel uyarımları yeni bir ifade, benzetme veya metafor olarak ifade etmesi ile gerçekleşir**.
İmge bazen bir kelime, bazen bir kelime grubudur.

Mineraler selvilerle kol kola
Lalelerle uyanan İstanbul'a
Yakındır sabahın gülümsemesi
M. Necati KARAER

Terim

Bir bilim, sanat dalıyla veya meslekle ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelimeler terimdir.

Oyun iki perdeden oluşuyordu.
Şarkının nakarat bölümleri hâlâ kulaklarımda.
Enfeksiyon vücudunda hızla yayılıyor.

Bu cümlelerdeki " **perde**, **nakarat**, **enfeksiyon** " kelimeleri terimdir.

Şu kelimeler de terime örnektir.

atmosfer **nota**
ışık **virgül**
diyalog **vurgu**

nasıl iş bu
her yanına çiçek yağmış
erik ağacının
ışık içinde yüzüyor
neresinden baksan
gözlerin kamaşır
oysa ben akşam olmuşum
yapraklarım dökülüyor
usul usul
adım sonbahar

Attila İLHAN

Yukarıdaki şiirlerde de imgeli anlatımlar vardır. İlk şiirde "İstanbul'da sabah vakti" etkili bir biçimde anlatılmak istenmiştir. İkinci şiirdeyse şair, **mutsuzluğunu, yalnızlığını, karamsarlığını**, kendisini sonbahara benzeterek anlatmaya çalışmıştır.

Kavramlaştırma

Varlık, olay, duygu, düşünce ve hayallerin ses birleşimiyle simge hâline getirilmesi olarak tanımlanabilir. Kendine özgü bir dili olan her toplum, doğadaki nesnelere, değişik durum ve olayları, bu ses birleşmeleriyle kavramlaştırır.

Örneğin, bir çiçek türünü gören insan ona n - e - r - g - i - s sesleriyle oluşmuş bir kelimeyi ad olarak vermiş ve onu kavramlaştırmıştır.

Benzer şekilde,
k - o - n - u - t → konut
b - u - l - u - t → bulut
k - o - r - k - u → korku

kelimeleri de kavramlaştırılmıştır.

- Felsefi yazıların, düşünce yazılarının hareket noktası **kavram**; sanat yazılarının **imge**; bilimsel yazılarına **terimdir**.

Notlarım

Soyut - Somut Anlam

Odonlar çıtır çıtır yandıkça odaya mis gibi çam kokusu yayıldı ve iliklerimize kadar ısındık.

cümlesinde duyu organlarımızla algılayabildiğimiz birçok kavram vardır: odun / çıtırtı / koku / ısınmak ...

Huzursuzluğum dinmek-bilmedi, kalbimde derin bir endişe vardı; sezgilerim ters giden bir şeyler olduğunu söylüyordu.

cümlesi ise daha çok duygularımızla algılayamadığımız kavramlar üzerine kurulmuştur: huzursuzluk / endişe / sezgi ...

İşte, **beş duyudan herhangi biriyle algılanan kavramları karşılayan kelimeler somut; algılanamayanları karşılayanlar ise soyut** anlamlıdır.

Şimdi Okuma Zamanı**Karanfil**

Yârin dudağından getirilmiş
Bir katre alevdir bu karanfil
Ruhum acısından bunu bildi
Düşükçe vurulmuş gibi yer yer
Kızgın kokusundan kelebekler
Gönlüm ona pervane kesildi

Ahmet HAŞİM

etkinlik

etkinlik

- ✦ "Karanfil" adlı şiirden bir imge bularak şairin bu imgeyi nasıl oluşturduğunu açıklayalım.

İlk iki dize örnek verilebilir. Şair, karanfili yârin dudaklarından getirilmiş bir alev parçası olarak niteliyor. Karanfilin kırmızılığında hareketle bu imgeyi kuruyor ve "ateş" diyerek de yüreğinin yangınına işaret ediyor

- ✦ Bu şiirde geçen somut ve soyut anlamlı kelimelere örnekler yazalım.

somut: dudak - alev - karanfil - koku

soyut: ruh - acı - gönül

- ✦ Şiirde geçen "bildi" kelimesinin anlamı nedir? Bu kelimeyi bağlamda farklı anlamlara gelecek şekilde kullanalım.

Şiirdeki anlamı, "anlamak"tır, "fark etmek"tir

1. Ben seni bildim, Meliha'nın kızıdır. (Tanımak)

2. Soruyu ben bildim. (Doğru cevabı söylemek, çözmek)

3. Ben neler olduğunu biliyorum. (Bilgisi olmak)

Notlarım

etkinlik

- ✘ Aşağıdaki cümlelerde imge, terim ya da kavram unsurlarının hangisinin öne çıktığını belirtelim.

a. Kentin sokakları bir ahtapotun kolları gibi beni yutarken yalnızlığın her rengini giyinmişim.

imge

b. Atomların molekülleri, moleküllerin makromolekülleri oluşturulmasıyla, dokuların en küçük yapı taşları olan ve yaşamın bütün özelliklerini sergileyen hücreler oluşmaktadır.

terim

c. İnsan ve yaşamın anlamı nedir, sorusuna verilecek cevaplardan biri erdemli olmaktır, olabilir. Nitekim mutluluğa ulaşmanın yolu da erdemli olmaktan geçer.

kavram

- ✘ Bir yazıda kavram, imge ya da terim kullanılmış olması, yazının türünün belirlenmesinde rol oynar mı? Nasıl?

Evet, oynar. Kavramlar, imgeler ve terimler farklı tür yazılarda ağırlıklı olarak kullanılır çünkü. Örneğin terimler, bilimsel metinlerde; kavramlar, felsefi metinlerde; imgeler ise edebî metinlerde daha çok karşımıza çıkar.

etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun ifadelerle tamamlayalım.

- ✘ Kelimeler , dilin anlamlı en küçük birimleridir.
- ✘ Kelimelerle karşılanan varlık, olay, olgu veya durumların zihinde aldıkları şekle kavram denir.
- ✘ İmge ; bir durumu, olguyu daha güçlü ve etkili biçimde anlatabilmek için şekillendirilmiş yeni, farklı bir anlatımdır.
- ✘ "Sahneyi göz alıcı bir biçimde canlandırdı." cümlesindeki "sahne" kelimesi bir terimdir
- ✘ Bir kelime, bağlamda farklı anlamlara gelebilir.
- ✘ Beş duyardan herhangi biriyle algılanan kavramları karşılayan kelimeler somut anlamlıdır.
- ✘ Felsefi yazılarda daha çok kavramlar; sanatsal yazılarda imgeler ve bilimsel yazılarda terimler kullanılır.
- ✘ "Rüya, eğitim, kanaat" kelimeleri soyut anlamlıdır.

Notlarım

Kelimelerin Farklı Anlamda Kullanımı

166 167

Şimdi Okuma Zamanı

Şiir ve Sinek

(...) Anaların, diyor Sükriye Hanım'ın kızı Güler, anaların **yüreği hep ağzında**. Hep böyle oldular. **Uykularında**-uyanıklıklarında ölülerimizi görür oldular bütün bütün. Analara, analara, en çok onlara yazılmalı **şiiirler** çocuklar, en çok onları anlatmalı. Hep anlatmalıyız, okul kapılarına varamayan, hiç değil her **akşamüstü**, oh çok şükür sağ salim geldi bugün de, diyemeyen, her günün her akşamını bile bekleyemeyen, yarına dayanmak için her günün her akşamüstü olsun sevinemeyen, hep uzaktan, aylar ucundan kıvranıp duran anaları, onları anlatmalıyız. Şiirleri onlar üstüne, onlar için yazmalıyız çocuklar.

Anaları çocuklar, insanları çocuklar, tutarsa şiirimiz **ayakta tutar**. En yakınımızdan başlamalı, onlara, onlar için en güzel şiirleri yazmalıyız.

Güler, bir akşamüstü ana evine vardığı zaman da, son yazdığı şiirinin en güzel şiiri olduğunu düşünüyor: Arkadaşlarım da **onayladılar** zaten, en **kati** kafamız Zehra bile, ben şiirimi okuyunca, yurttta, benim şiirimi dinledi dinledi de, kirpikleri cipildendi, gözüne inen yaş **perdesini** gizledi. Sesi bulandı da, "Sağol Güler"i bile çatallı çıktı, anlamaz mıyım? Anaları, anaları şiirlerimizde onları da anlatıp, onlara da okumalıyız şiirlerimizi.

Şimdi Okuma Zamanı

Her şeyin içinde kendilerini de düşündüğümüzü bilirsinler, başkaları da bilsin bunu, güzel olsun ama şiirlerimiz, en güzeli olsun; en çok buna çabaladım. Bir kutu çikolata, bir şişe kolonya, ya da üç metre kumaş. Yok ama benim bir şiirim var. Güzel olmasına **özenilmiş** bir şiirim. Evi onunla **donatacağım**. Annemi.

Şimdi, **daracık** bir mutfakta annesinin kan-ter içinde eksili köfteyi terbiyeleyişine, tez elden soğusun diye imambayıldıyı bir tepsi suyun içine oturtuşuna bakıyor, onun açıklamalarını -savunularını- dinliyor Güler: "Tabii kızım, tabii, **geciktim**, buzdolabına da sıcak sıcak konulmaz ki, daha doğru dürüst kullanmadan bozuluverir, paltonu bile yaptırılmadan biz, buna sıvanmıştık, yazık değil mi?"

Salatanın maydonozunu, dereotunu **ince ince** kıyıyor Sükriye Hanım, hiç olmadık bir sabırla, özene bezene, sızıldanarak bir yandan:

Ah bak, sen gelmeden her bir şeyleri hazır edeyim dedim, yetişemedim, kaplumbağa gidişli İsmayıl Efendiyile ne olacak zaten, olacağı bu. Elim mi ağırlaştı benim de, yapmaya yapmaya unuttum mu yapmasını? "Güler kızım, şu zeytinyağı şişesini uzat hele." Yoksa belki heyecandandır, **elim ayağıma dolanıyor**, ay bak şişeyi kaydırıyordum nerdeyse, ilahî Sükriye karısı e mi, senden ne ev olur, ne ocak, derlensene, işte kızın tam bir hafta seninle, tam bir hafta dizinin dibinde. "Bir hafta demıştin, değil mi Güler, mektebi kapamalarıyla?" Acaba bir kilo daha patlıcan alsak mı? Camları silsek mi?

Güler patlıcandan, camlardan habersiz, annesinin beş günü bir hafta yapivermesine **sevecenlikle** gülümsüyor: Arayı şiirle **kapatırım**. Şiir unutturur ona bir hafta değil, beş gün kalacağımı, şiir onu sevindirir. (...)

Adalet AĞAOĞLU

Notlarım

etkinlik

- ✗ Bu metinde renkli yazılmış aşağıdaki kelimelerin bağlamdaki anlamları, akla ilk gelen, temel anlamları mıdır? Temel anlamda olanları "+" olmayanları "-" ile belirtelim.

yüreği hep ağzında
uykularında
şiiirler
akşamüstü
ayakta tutar
onayladılar
katı
perdesini

-
+
+
+
-
+
-
-

özenilmiş
donatacağım
daracık
geciktim
ince ince
elim ayağıma dolanıyor
sevecenlikle
kapatırım

+
-
+
+
+
-
+
-

- ✗ Metinde geçen "ağız" ve "ayak" kelimelerini farklı anlamlarda kullanalım.

ağız: Şişenin ağzını kapat. ayak: Oyunların ikinci ayağı yapılacak.
Ağzında büyük bir lokma var. Ayaklarım çok küçüktür.

- ✗ "burun" kelimesinin aşağıdaki cümlelerde bağlamdaki anlamlarını yazalım.

1. Her işe burnunu sokar. / karışmak, dahil olmak
2. Soğuktan, burnu kıpkırmızı olmuş. / koklama organı
3. Bisikletin burnunu bu tarafa çevir. / en ön kısım, uç

Gerçek - Mecaz - Yan Anlam

Keskin bir taşı kullanarak ipi incelte incelte kopardı.
En yakın dostlarını bile keskin bir dille eleştirir.

Bu cümlelerde geçen "keskin" kelimeleri anlamca birbirinden çok farklıdır. İlk cümledeki "iyi kesen" anlamındadır ve zaten kelime zihnimizde ilk bu anlamı uyandırır.

İkinci cümlede ise "kırıcı, incitici" anlamına gelmektedir. Ancak bu anlam, kelimenin akla ilk gelen anlamına çok uzaktır.

Sonuç olarak dilimizde kelimelerin birden çok anlamı olabiliyor; buna çok anlamlılık diyoruz. Çok anlamlılığın ortaya çıkmasında tarihsel, toplumsal ve bireysel özellikler etkilidir. Çok anlamlılık dili zenginleştirir, ona canlılık katar. Bu anlamlardan bazıları kelimenin sözlük anlamı, temel anlamı, zihninde uyandırdığı ilk anlamdır; bunlara gerçek anlam denir.

Bir kısmı da kelimenin anlamından başka, ona uzak yeni anlamlardır; bunlara da mecaz anlam denir. "Keskin" kelimesi, örnek cümlelerin ilkinde gerçek; ikincide ise mecaz anlamlıdır.

Bunu göze almak hiç kolay değil.

Gözlerimi sınımsı yumdum, beklemeye başladım.

Çekmecenin gözünde kağıtlar, kalemler vardı.

İlk cümlede deyim içinde kullanılan "göz" kelimesi mecaz anlamı; ikincide organ adı olduğundan gerçek anlamlıdır.

Son cümlede yeni bir anlam türü ile karşılaşırız: Yan anlam.

Yan anlam, kelimelerin gerçek anlamlarıyla bir şekilde ilişkili, onlardan kopmamış başka anlamlarıdır.

Notlarım

Şu örnekleri renkli yazılmış kelimelere dikkat kesilerek inceleyelim.

- ➔ **Koltuğunun** altına bir gazete sıkıştırmış gidiyordu.
yan anlam
- ➔ **Koltuğa** uzanıp biraz dinlendim.
gerçek anlam
- ➔ Başarısını duyunca **koltuklarım** kabardı.
mecaz anlam
- ➔ **Koltuk** kavgası yüzünden ortalık karıştı.
mecaz anlam
- ➔ Makam odasındaki **koltukları** değiştirdi.
gerçek anlam
- ➔ Genel müdürlük **koltuğu** için güçlü bir adaysın.
yan anlam
- ➔ Dayanamayıp **patlamış**, bütün düşüncelerini söylemiş.
mecaz anlam
- ➔ Bomba **patlamış**, onlarca ölü var.
gerçek anlam
- ➔ Çiçeğin tomurcukları **patlamış**.
yan anlam
- ➔ Lafı **çevirdiğini** anlamıştım.
mecaz anlam
- ➔ Elindeki tesbihi **çevirip** duruyor.
gerçek anlam
- ➔ Polis evin etrafını **çevirmiş**.
yan anlam

? Örnek 1

Aşağıdaki atasözlerinden hangisinin hem gerçek hem mecaz anlamı vardır?

- A) Rüzgar eken fırtına biçer.
- B) Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
- C) Ateş düştüğü yeri yakar.**
- D) Minareyi çalan kılıfını hazırlar.
- E) Körle yatan şaşı kalkar.

Çözüm 1

Ateş bir yere düşse orayı gerçekten yakar.
(gerçek anlam)

Kara bir haber, kayıp vs. ilgili olduğu kişiyi, aileyi etkiler. (mecaz anlam)

? Örnek 2

Aşağıdaki dizelerde altı çizili sözcüklerden hangisi gerçek anlamında kullanılmıştır?

- A) Kaç yanık yolcuya soğuk su verdi
- B) Yürek olmazsa bilekler çekemez hançeri
- C) Bağlıdır çünkü dilim gönlüme, gönlüm dilime
- D) Senin de yolun biter, diner gözünde yaşlar**
- E) Tanırız, Barboros evladı deniz kurtlarını

Çözüm 2

- A) yanık – mecaz
- B) yürek – mecaz
- C) bağlıdır – mecaz
- D) gözünde – gerçek
- E) kurtlarını – mecaz

➔ Notlarım

etkinlik

Sırt çantam yürüdükçe ağırlaşıyordu. Aslında içine zaruri eşyalardan başkasını koymamıştım ama bu daracık, gittikçe dikleşen keçi yollarıyla, sağıma soluma takılan çalılarla boğuştukça omuzlarımdaki ağrı artıyordu. Tepenin sırtlarındaydık, yolumuz uzayıp gidiyordu. Aşağıdaki büyüleyici manzarayı seyretmek tarifsiz bir keyif veriyordu. Öğle saatlerinin kavurucu sıcaklığı da geçip tatlı bir rüzgâr başlayınca yürüyüşüm daha da keyifli hâl aldı.

✘ Aşağıdaki tabloya, bu metinde geçen mecaz, gerçek ve yan anlamlı kelimelerden örnekler yazalım.

Mecaz Anlamlı	Gerçek Anlamlı	Yan Anlamlı
boğuştukça büyüleyici veriyordu kavurucu tatlı	sırt çantam ağırlaşıyordu zaruri eşyalardan daracık rüzgâr	sırtlarındaydık

etkinlik

✘ Aşağıdaki cümlelerde geçen mecaz anlamlı kelimeleri bularak gerçek anlamlarıyla bir cümlede kullanalım.

1. Çocuğun soruları beni terletti.

İçerisi çok sıcak, terlettiniz bizi!

2. Yüzümüze boş gözlerle baktığını fark ettim.

Tabağını boş bırakmayacağım bugün!

3. Bu tatlı sözlerle gönlümü alamazsın.

Yemekten sonra tatlı da yedik.

4. Sözlerinde ince bir alay seziliyordu.

İnce kumaşlar çabuk yıpranıyor.

5. O kadar yüzsüz davrandı ki hiçbir şey diyemedim.

Yastığı yüzsüz kullanma, kirlenir.

Notlarım

Mecaz Çeşitleri

a) Kişileştirme (Teşhis)

İnsan dışındaki varlıklara, insana özgü nitelikler yüklenmesiyle

teşhis sanatı oluşur. **Bu varlıklar konuşturulduğunda** ise intak sanatı söz konusudur.

Bir sarmaşık uyanıyordu uykusunda
Geriniyordu bir eski duvarın sivasında

Bu dizelerde " **sarmaşık** "a "uyanmak" gibi insana özgü bir nitelik yüklenmiştir.

b) Teşbih

Teşbih, **iki varlık, kavram arasında benzerliğe dayalı bir ilişki kurmadır; bir özelliği bakımından zayıf olan, aynı özellik bakımından güçlü olana benzetilir.**

c) İstiare

Bir sözü benzetme amacıyla bir başka söz yerine kullanma sanatıdır.

Benzetme (teşbih) sanatının iki ögesi vardır: Benzeyen ve kendisine benzetilen. Örneğin "yılan gibi kıvrılan yollar" benzetmesinde "yılan" **kendisine benzetilen**, "kıvrılan yollar" **benzeyendir**.

İstiare sanatı **bunlardan biri söylenerek** yapılır.

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak

Önce "merdiven" sözünü şairin hangi anlamda kullandığını düşünelim: Hayatı merdivene benzetiyor; âdeta merdiven çıkar gibi hayatı çıktığını anlatıyor. Öyleyse;

Merdiven gibi hayat
k. benzetilen

Benzetmenin " **kendisine benzetilen** " ögesi kullanılmıştır. Bu ögeyle yapılan benzetmeye **açık istiare** denir.

Şiirin ikinci dizesinde "yaprak" anıları anlatmaktadır.

Bina **kale** gibi **sağlam** yapıldı.

benzeyen **kendisine** **benzetme** **benzetme**
benzetilen **edatı** **yönü**

Yanda bir teşbihin ögelerini gösterdik. Ancak bütün teşbihlerde bu dört ögenin de bulunması gerekmiyor. İki ögeli (benzeyen - k.benzetilen) teşbihler de vardır.

Bazen kendine asık deli bir fırtınaydım
Fırtınalar önünde bazen kuru bir yaprak

Şair kendisini önce " **fırtına** "ya, sonra da " **yaprak** "a benzetiyor.

Bu teşbihte, "ben" benzeyen öge; "fırtına" ve "yaprak" kendisine benzetilen ögelerdir.

Benzetme edatı ve benzetme yönü bulunmuyor.

soru

Yani;

Yapraklar gibi anılar
k. benzetilen

Bu örnekte de açık istiare yapılmıştır.

Kandilli yüzerken uykularda
Mehtabı sürükledik sularda

dizelerinde de istiare var, ama bu kez yalnızca **benzeyen** söylenmiş: Mehtap. Kendisine benzetileni dizede söylenen bir özelliğinden hareketle bulacağız: Sürüklemek. Sularda sürüklenen ne olabilir? Kayık, tekne vb. Demek oluyor ki "mehtap" kayığa benzetilmiş ama "kayık" (k. benzetilen) söylenmemiştir. Kendisine benzetilen söylenmeden yalnız benzeyen ögenin söylenmesi ile yapılan benzetmeye **kapalı istiare** denir.

Umutlarım savruldu oradan oraya

dizesi de buna örnektir. Şair, umutlarını rüzgârla savrulan cisimlere benzetiyor. O hâlde " **umutlar** " benzeyen öge, " **cisimler** " kendisine benzetilen ögedir. Yalnız benzeyen söylendiğinden **kapalı istiare** ye başvurulmuştur.

➔ Notlarım

c) Mecaz-ı Mürsel (Ad Aktarması):

Mecaz-ı mürsel, bir sözün benzetme amacı olmadan bir başka söz yerine kullanılmasıdır.

(İstiarede benzetme amacı olduğunu hatırlayalım.)

Üç bardak içtim.

cümlesinde " bardak " kelimesi " çay " yerine kullanılmıştır; içilen bardak olamaz. Bardak, çaya benzediği için değil çayla ic-dış ilişkisi nedeniyle çayın yerine kullanılmıştır.

Şu örnekleri de inceleyelim. Renkli yazılan kelimeler bir başka kelime yerine kullanılmıştır.

Stad oyuncularını yuhliyordu. / seyirciler

Evi aramam lazım, merak ederler. / aile

Ankara olaya tepki gösterdi. / hükümet

Genç raket rakiplerinieledi. / tenisci

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi ad aktarmasında, yer değiştiren kavramlar arasında ic-dış, parca-bütün, araç olma vb. ilişkiler söz konusudur.

? Örnek 3

Bir sözün benzetme amacı olmadan gerçek anlamı dışında kullanılmasına "ad aktarması (mecaz-ı mürsel)" denir.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ad aktarmasına örnek yoktur?

A) İzmir, bu olayı şaşkınlıkla karşıladı.

B) Sınıf, Ahmet'i başkan olarak seçmişti.

C) Dedem, artık her şeyi unutuyor.

D) Çocuk, ayaklarını çıkarmadan salona giriverdi.

E) Garsonlar, bu masaya özel ilgi gösteriyor.

Çözüm 3

A'da İzmir (İzmirli)

B'de Sınıf (Öğrenciler)

D'de ayaklarını (ayakkabılarını)

E'de masaya (masadakilere)

kelimeleri farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. C'deki "Dedem" kelimesi ise gerçek anlamındadır.

Notlarım

d) Kinaye:

Bir kelimenin bağlamda hem gerçek hem mecaz anlamına gelecek şekilde kullanılması olarak tanımlanır.

Ateş düştüğü yeri yakar.

atasözü gerçek olduğu gibi mecazdır da. Cümlede ateşin yakıcılığı gerçek anlam, "sıkıntılarını onları yaşayanlarca derinden hissedildiği" mecaz anlamdır.

e) Tariz:

Anlatılmak istenenin, imalı, iğneli bir biçimde söylenmesiyle ortaya çıkar.

Bir nasihatim var zamana uygun
Tut sözümü yattıkça yat uyanma
Meşhur bir kelimedir sen kazan sen ye
El için yok yere yanma

Huzurî

dizelerinde şair söylediklerinin tam tersini anlatmak istemiştir.

? Örnek 4

Bulamadım dünyada gönle mekân

Nerde bir gül bitse etrafı diken

dizelerinde aşağıdakilerden hangisi vardır?

A) Teşbih

B) Kinaye

C) Deyim

D) Tariz

E) İstiare

Çözüm 4

Dizelerdeki gül ve diken sözüyle kinaye yapılmıştır. Gerçekte gülün etrafında diken vardır ancak kastedilen nerede bir iyilik, güzellik varsa onun etrafında kötülükler de olduğudur.

etkinlik

- ★ Aşağıdaki dizelerde altı çizili bölümlerdeki sanatları yazalım.

Sisler Bulvarı'nda seni kaybettim.
Sokak lambaları öksürüyordu.
Yukarıda bulutlar yürüyordu.
Terk edilmiş bir çocuk gibiydim
Dokunsanız ağlayacaktım.

Attila İLHAN

1. kişileştirme
2. benzetme (teşbih)

Kuşlar delirince kırılır denizin kanatları
Aynaların damarı çatlar
Bengisu fışkırır yeryüzüne

Nurullah GENÇ

istiare

Yedi tepe üstünde zaman bir gergef işler
Yedi renk, yedi sestem sayısız belirişler
Gecesi sümbül kokan
Türkçesi bülbül kokan
İstanbul, İstanbul

Necip Fazıl KISAKÜREK

1. kişileştirme
2. istiare

etkinlik

- ★ Aşağıdaki şiirde altı çizili bölümlerdeki sanatları yazalım.

Sonbahar

Fani ömür biter, bir uzun sonbahar olur.
Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, tarumar olur.
Mevsim boyunca kendini hissettirir veda;
Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.
...
Dünyanın ufku gözlere gittikçe tar olur.
Her gün sürüklenip yaşamak ruha bar olur.
İnsan duyar yerin dile gelmiş sükûtunu;
Bir başka musikiye geçiş farz eder bunu.

Teslim olunca vadesi gelmiş zevaline,
Benzer cihana gelmeden evvelki hâline.
Yaprak nasıl düşerse akıp kaybolan suya
Ruh öyle yollanır uyanılmaz bir uykuya:
Duymaz bu anda taş gibi kalbinde bir sızı;
Fark etmez anne toprak ölüm maceramızı.

Yahya Kemal BEYATLI

• istiare

• teşbih

Notlarım

etkinlik

✘ Aşağıdaki cümlelerde geçen altı çizili kelimeleri; gerçek, mecaz, terim oluşlarına göre "G", "M" ve "T" harfleri yazarak belirtelim.

1. Bizim takım, dişli rakibini maçın son dakikalarında attığı golle yendi. M
2. Şiirlerinde, kafiye, redif, ölçü gibi biçimsel unsurlarla ahengi yakalıyor. T
3. Yükseklik arttıkça soluk alıp vermek güçleşiyor, basınç ve soğuyan hava tırmanışımızı yavaşlatıyor. G

✘ Aşağıdaki cümlelerde altı çizili sözcükleri soyutlar için "Y"; somutlar için "M" harfi yazarak sınıflandıralım.

- Gerçek bir tanedir; doğru ise sayısızdır, dünyadaki kişi sayısınca doğru vardır. Y Y M
- Sabahın erken saatlerinde odama dolan kuş sesleri ile uyandım. Y M M
- Yoksulluk bu mahalleyi çepeçevre kuşatmış, çocukları, anneleri çaresiz bırakmıştı. Y M M

etkinlik

✘ Aşağıdaki cümlelerde ya da dizelerde hangi mecaz çeşidinin görüldüğünü yazalım.

- Sessizlik dökülüyor bir yerde yaprak yaprak / istiare
- Büyülenmiş bir ceylan gibi bakıyor zaman / tesbih
- Bir Rumeli türküsü kanat çırpıtı gümüş vazolarda / istiare
- Her şey akar; su, tarih, yıldız, insan ve fikir / istiare
- Anadolu susuyor ama hep dik tutuyor başını / ad aktarması
- Hişşt, dedi badem ağacı, bak bu tarafa / intak
- Güvercinler de kederli kentlerin sokaklarında / teşhis
- Hiç acele etme! Yarın sabaha bitirirsin yemeğini / kinaye

✘ Aşağıdaki kelimeleri cümlelerde dört farklı anlamda kullanalım.

say –

tanı –

1. <u>Dedemi herkes sayar.</u>	1. <u>Bu küçük ülkeyi henüz tanıyan olmadı.</u>
2. <u>Bunu saymam, yine gelin.</u>	2. <u>Seni tanımak isterim.</u>
3. <u>Yüze kadar sayıyor.</u>	3. <u>Beni tanımadı bile!</u>
4. <u>Öfkeden ağzına geleni saydı.</u>	4. <u>Ona bir fırsat tanıyalım.</u>

1. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde mecaz anlamlı ifade yoktur?

- A) Bakışları sönük, yüzü solgundu; onu hiç böyle görmemiştik.
 B) Gözüm üstünüzde, bir hatanızı görürsem affetmem.
 C) Çok mesafeli davranıyor, beni hatırlamadı galiba.
 D) Niye bizim işimizi ağırdan alıyorsunuz, acelemiz olduğunu söylemiştik.
 E) Hava aydınlanır aydınlanmaz işe başlayalım, akşama ancak bitiririz.

2. Deniz ve mehtap sordular seni, neredesin? dizesinde aşağıdakilerin hangisi vardır?

- A) Kişileştirme
 B) Teşbih
 C) Tariz
 D) Mecaz-ı Mürsel
 E) Dolaylama

3. Koyu karanlık, ürkütücü gölgeler hâlinde ıssız sokaklar boyunca evlerin, ağaçların üzerine çökmüştü, tuhaf sesler bu ürkütücülüğü daha da artırıyordu.

Bu cümledeki numaralanmış kelimelerin hangisi mecaz anlamlıdır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

4. Aşağıdaki dizelerin hangisinde istiare vardır?

- A) açılmış sarmaşık gülleri kokularıyla baygın
 B) gökyüzü temiz ve parlak işte kol kola girmiş en mesut günlerimiz
 C) elimden gelen bu ben iki kişiyim çoğalmak neyse ne azalmak zor
 D) uykusuzum fena hâlde, sokaktayım karanlık bastırdı mı bozuluyorum
 E) mevsimidir artık erken kararır sular

5. I. Çok heyecanlı bir maç, tribünler ayakta.
 II. Birkaç güzel film bu hafta vizyona giriyor.
 III. Genç oyuncu, eğitim almak üzere ABD'ye gitti.
 IV. Bütün marketi almışsın, artık bir ay alışverişe gerek yok.

Yukarıdaki numaralanmış cümlelerin hangilerinde ad aktarması yapılmıştır?

- A) I. ve II. B) I. ve III. C) I. ve IV.
 D) II. ve III. E) III. ve V.

6. Yeşil pencereden bir gül at bana
 Işıklarla dolsun kalbimin içi
 Geldim işte mevsim gibi kapına
 Gözlerimde bulut saçlarımda çiğ

Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak
 Ben aşkımla bahar getirdim sana
 Tozlu yollarından geçtiğim uzak
 İklimden şarkılar getirdim sana

Bu dizelerle ilgili;

- I. "Çiğ" kelimesi istiarelidir.
 II. "Işıklarla" kelimesi mecaz anlamlıdır.
 III. İkinci dördlüğün ilk dizesinde teşbih yapılmıştır.
 IV. "şarkılar" kelimesi, ad aktarmasına örnektir.

yargılarının hangileri yanlıştır?

- A) Yalnız II. B) Yalnız IV. C) I. ve II.
 D) II. ve III. E) III. ve IV.

7. Aşağıdakilerin hangisinde ötekilerden farklı bir anlam özelliği vardır?

- A) Anılarım, film şeridi gibi gözümün önünden geçti.
 B) Aslan yürekli dayım, her ortamda hakkı savurdu.
 C) Ninemin pamuk elleriyle saçlarımı okşayısı çok hoşuma giderdi.
 D) Denizi çok sever, saatlerce balık gibi yüzer.
 E) Böyle yetenekli kalemler her gün yetişmiyor bu ülkede.

Anlam İlişkilerine Göre Kelimeler

191 192

Aşağıda verilenler hakkında sınıfımızda arkadaşlarımızla konuşalım.

■ “Dağ bana

Bahçe sana bağ bana

Değme zincir kâr etmez

Zülfün teli bağ bana”

Bu manide altı çizili kelimelerin anlamları aynı mıdır? Tartışalım.

■ “Kentimizin sorunlarıyla titizlikle ilgileniyor, bunların hepsini çözmeye çalışıyoruz.” cümlesini, farklı kelimelerle ama anlamını değiştirmeden yeniden söylemeye çalışalım.

Her kelimeye, aynı anlamda ama farklı seslerden oluşan bir karşılık bulabildiniz mi?

■ “Her şeye gülen bu şirin çocuk, son zamanlarda durduk yere ağlar olmuştur.” cümlesinde altı çizili kelimeler arasında bir anlam ilişkisi var mı, açıklayalım.

Simdi Okuma Zamanı

Demiryolu Hikâyecileri

Ülkenin büyük **sehir**lere uzak bir dağ başı **kasaba**sında, bir demiryolu istasyonunda çalışan üç **hikâyeci**ydik. İstasyon **binasına** **bitişik** yan yana üç kulübemiz vardı. Ben, genç yahudi, bir de genç kadın. Seyyar hikâye satıcılığı yapıyorduk. İşimiz pek **parlak** sayılmazdı çünkü istasyonumuza tren çok **seyrek** uğruyordu. Ayrıca, yalnız posta trenlerinin geldiği günler iyi iş yaptığımız söylenemezdi. Öğleden sonra gelen posta trenlerinde daha çok elma, ayran ve sucuk-ekmek satılırdı. Bu saatlerde genellikle biz hikâyeciler uyurduk.

Böylece gece için de dinlenmiş olurduk çünkü bizim bütün ümidimiz, gece yarısından sonra geçen tek eksprese bağlıydı. Öteki seyyar satıcılar bu saatlerde uyanıp gelemezlerdi çoğu **zaman**. Bizim de (hikâyeciler) uyuyarak gece ekspresini kaçırdığımız olurdu. Oysa istasyon şefiyle de aramız iyiydi fakat nedense **genellikle** bizi uyandırmayı ihmal ediyordu istasyonun bu tek memuru.

Ona da hak veriyorduk bir bakıma: Makasçılık yapıyordu, telgraflara bakıyordu, bütün işaretleri düzenliyordu; trenlere bilet satmak, kapıları açmak, kapamak. Bütün işler tek

bir adamın üzerindeydi. Ona yaranmak için sık sık **bedava** hikâyeler veriyorduk; gene de bizi uyandırmayı unuttuyordu bazen. Çoğu zaman, kendiliğimizden uyanmak zorundaydık. Bütün gün de hikâye yazdığımız düşünülürse, bunun pek kolay bir iş olmadığı ortadaydı. Evet, öğleden sonraları uyuyorduk; ama genellikle akşamüzeri ilham geliyordu ve gecenin geç saatlerine kadar yakamızı bırakmıyordu. Bu ‘yakamızı bırakmıyordu’ sözüyle **alay ediyordu** istasyonun şefi. Biz de böyle anlarda, onun tek başına çalıştığını, her işe **tek başına** yetişemeyeceğini unutarak şiddetle eleştiriyorduk onu: İstasyon şefliği odasına bitişik kulübelerimize kadar zahmet edemez miydi ekspresin geldiği sıralar? Aynı iş yerinde çalışan memurlar sayılırdık bir bakıma. Üstelik bazı geceler, yemeği bile unutarak elle yazdığımız hikâyeleri, istasyon şefinin odasındaki tek daktiloda temize çekiyorduk. Hikâyeciliğe ilk ben başladığım için daktilo yazarken ilk sırayı bana veriyorlardı arkadaşlarım. Fakat ben sıramı genellikle genç yahudiye veriyordum.

Notlarım

Şimdi Okuma Zamanı

Bu **zayıf** ve **hastalıklı** genç yahudiyi çok **seviyordum**. Evet, bir bakıma demiryolu idaresinin memurları sayılırdık: kulübelerimiz de istasyon binası için ayrılan alana kurulmuştu, üstelik hepsi **bir örnekti** ve istasyon binası ile aynı mimarî özellikleri taşıyordu. İstasyon şefi **gölerek**, "memur hikâyeciler" diyordu bize. Sonra o bitip tükenmez tartışma başlıyordu. Hayır biz memur konumu içinde düşünülemezdik. Bir kere parça başına ücret **alıyorduk**. Ayrıca bu ücret, ekspres yolcuları tarafından ödendiği için resmi bir ödeme sayılmazdı. Siz esnaf hikâyecilersiniz, diyordu istasyon şefi bize. Aslında ben memur ya da esnaf olarak nitelendirilmek istemiyordum; biz sanatçıydık. Ayrıcalığı bir durumda olmalıydık. Ne var ki ayran, elma ve sucuk-ekmek satıcılarının **uyanık** olduğu **gecelerde** birbirimizi **iterek** yolculara mallarımızı beğendirmeye çalışırken 'ayrıcalığı bir durumda' olduğumuz söylenemezdi. Biz de öteki satıcılar kadar bağıryorduk malımızı **satmak** için. Tabii **genç** yahudinin pek sesi çıkmıyordu; genç kadın da yiyecek satıcılarıyla perona **inen** yolcular arasında sıkışıp kalıyordu. Zaten satacak çok malımız da **yoktu**. İstasyon şefinin köhne daktilosunda her hikâyeden ancak

bir iki kopya çıkarabiliyorduk. Son kopyalar da oldukça **silikti**, bunlara pek alıcı bulamıyorduk. Hikâyeler bir iki kere satılmadı mı eskiyor, onlara müşteri bulmak **güçleşiyordu**. Çünkü güncel konuları işleyen hikâyeler yazıyorduk ve bir iki günlük **modası geçmiş** hikâyeleri uzattığımız zaman yolcular **yüzlerini buruşturarak**, "Bunları biliyoruz, **yeni** şeyler yok mu?" diyerek bayat hikâyelerimizi suratımıza fırlatıyorlardı. O zaman da elma ve ayran satıcılarına kaptırıyorduk sıramızı.

Başka güclüklerimiz de vardı: Tren her zaman bizim kulübelerin **önünde** durmuyordu. Birinci perona çoğu zaman yük vagonlarını yaklaşıtıyordu istasyon şefi. Bu yüzden ekspres, ikinci hatta, üçüncü perona (bunlara 'peron' denirse) **yanışmak** zorunda kalıyordu. Yiyecek satıcıları bu durumu daha **önceden** öğrendikleri için, treni oralarda bekliyorlardı. Biz hep son dakikada uyandıığımız için, uyku sersemi çoğu kere önce yük vagonlarına çarpıyorduk telaşla. Sonra vagonların çevresini dolışmak, rayların arasından gece **karanlığında** dikkatlice geçmek gerekiyordu.

Oğuz ATAY

etkinlik

- ✱ "Demiryolu Hikâyecileri" adlı metinde kırmızı yazılmış aşağıdaki sözlerin anlamını karşılayacak yeni kelimeler yazalım. (Bağlamdaki anlamlarını dikkate alalım.)

1. şehir → kent	7. seyrek → nadiren
2. kasaba → ilçe	8. zaman → vakit
3. hikâyeci → öykücü	9. genellikle → çoğunlukla
4. bina → yapı	10. bedava → parasız
5. bitişik → yapışık	11. alay etmek → dalga geçmek
6. parlak → iyi	12. tek başına → yalnız

- ✱ Bulduğumuz karşılıklardan bu sözlerle tümüyle aynı anlamda olmayanlar var mı?

Evet var. Bunlar yakın anlamlı. Örneğin "genellikle-çoğunlukla," "kasaba-ilçe", "bitişik-yapışık," alay etmek-dalga geçmek" kelimeleri arasında küçük anlam farkları bulunuyor.

Notlarım

etkinlik

✦ Okuduğumuz metinde turuncu yazılmış sözlerin karşlarına, onların tam tersi anlama gelecek kelimeler yazalım. (Bağlamdaki anlamlarını dikkate alalım.)

1. zayıf → <u>şişman</u>	12. inen → <u>çıkan</u>
2. hastalıklı → <u>sağlıklı</u>	13. yok → <u>var</u>
3. sevmek → <u>nefret etmek</u>	14. silik → <u>belirgin</u>
4. bir örnek → <u>farklı</u>	15. güçleşmek → <u>kolaylaşmak</u>
5. gülerек → <u>ağlayarak</u>	16. modası geçmiş → <u>popüler</u>
6. almak → <u>vermek</u>	17. yüzlerini buruşturarak → <u>beğenerek</u>
7. uyanık → <u>uykuda</u>	18. yeni → <u>eski</u>
8. gece → <u>gündüz</u>	19. önünde → <u>arkasında</u>
9. iterek → <u>çekerek</u>	20. yanaşmak → <u>uzaklaşmak</u>
10. satmak → <u>almak</u>	21. önceden → <u>sonradan</u>
11. genç → <u>yaşlı</u>	22. karanlığında → <u>aydınlığında</u>

etkinlik

→ Bin asker aynı anda at bindi.

→ Kismetindir gezdiren yer yer seni.

Arşa çıksan akıbet yer yer seni.

✦ Yukarıdaki altı çizili sözcüklerin anlamlarını yazalım.

bin → 1000 yer yer → diyar diyar

bin → sürmek, ata binmek yer → yeryüzü, toprak

yer → yemek fiili

✦ Siz de bu örneklerdeki gibi yazılışları aynı, anlamları farklı kelimeler bularak birkaçını yazın.

Öğrenci cevapları geçerli

.....

Notlarım

Sözcükler Arası Anlam İlişkileri

197 198

1. Eş Anlamlılık (Anlamdaşlık)

Medeniyet ulaşmamış yerler var.
Bundan yirmi yıl önceydi.
Eşyalarına neden kıymet vermiyorsun?

Bu cümlelerdeki altı çizili kelimelerin yerlerine sırasıyla uygarlık - sene - değer kelimelerini getirebiliriz ve cümlelerin anlamı değişmez. Bu örneklerde olduğu gibi yazılış ve okunuşları farklı, anlamları aynı kelimelere eş anlamlı (anlamdaş) kelimelere deniyor.

Eş anlamlı kelimelerin biri genellikle yabancı kökenlidir. Burada dikkat edilmesi gereken, kelimenin bağlamdaki anlamıdır; kimi zaman kelimeler eş anlamlı olduğu hâlde biri bağlama uygun düşmez ve yer değiştirmeleri mümkün olmaz. Özellikle deyimlerde, kalıplaşmış söz öbeklerinde böyledir.

soru

video

2. Zıt (Karşıt) Anlamlılık

Bunu duyduğuma çok sevindim.
Dinlendin mi bu sabah?

cümlelerindeki altı çizili kelimeleri "üzülmek-yorumak" kelimeleriyle değiştirirsek, cümleler tam tersi bir anlam kazanır. Anlamca birbirinin tersini ifade eden kelimeler karşıt anlamlıdır.

Karşıt anlamlılık, kelimelerle sınırlı olmayabilir; zaman zaman kavramsal düzeyde bir karşıtlık söz konusu olur. Ayrıca kelimenin bağlamdaki anlamına göre karşıt anlamlısı da değişecektir.

Soruları doğru çözmüştün.
Bana doğruyu söyle.

İlk cümlede "doğru" kelimesinin zıt anlamlısı "yanlış"; ikincideyse "yalan" dır.

Bir kelimenin olumsuz onun karşıt anlamlısı değildir. Örneğin "gelmek" kelimesinin karşıtı "gelmek" değil, "gitmek" tir.

Aşağıdaki kelimeler eş anlamlıdır:

kimi zaman - bazen
sınav - imtihan
misafir - konuk
araç - vasıta
sarsıntı - zelzele
yoksul - fakir

Yakın anlamlılık, yazılışları farklı kelimelerin anlamca birbirine yakın olmasını anlatır. Böyle kelimeler birinin anlamını tam olarak karşılamamakla birlikte anlamca birbirine çok benzer:

konuşmak - söylemek - demek
bakmak - seyretmek - görmek
küsmek - kırılmak - incinmek
üzüntü - tasa - keder

3. Eş Seslilik (Sesteşlik)

Neden kondun a bülbül.
Kapımdaki asmaya
Ben yârimden vazgeçmem
Götürseler asmaya

Bu metindeki yazılışı aynı olan "asmaya" kelimeleri farklı anlamdadır: İlki üzüm bitkisi, ikincisi asmak eylemi. Bu manideki gibi yazılışı aynı, anlamı farklı kelimeler sestestir.

Bülbül güle gül dedi.
Gül gülmedi gitti.

İçinde sestesh kelime bulunan iki cümle yazın.

➔ Öğrenci cevapları geçerli.

etkinlik

➔ Notlarım

Asfalt Yol

-Bir köy öğretmenin notlarından-

İstasyondan kalkıp vilayet merkezine giden kamyon, iki saat kadar sarstıktan sonra, beni gideceğim köye ayrılan yolun başında bıraktı. İki adım bile atacak hâlîm yoktu. Çantamı yanıma koyarak, kenarlarından otlar fırlayan bir taşın üstüne oturdum. Kafamdaki uğultuyu dinlemeye başladım.

İçî tozla karışık ter kokan kamyon dünyanın bu en bozuk yolunda bizi birbirimize vura vura sersem etmişti. Birdenbire duraklamalar, bir çukura yuvarlanır gibi sarsıntılar, bana nerede olduğumu bile unutturmuş ve beni karanlık bir rüya dünyasına atmıştı. Şimdi oturduğum taşın üzerinde bu rüyadan silkinmeye çalışıyordum.

Gideceğim köyü şoför göstermişti. Burası oturduğum yerden yarım saat kadar uzakta, külrengi bir kerpic yığını idi. Bir kenarda ince ince yükselen yine kül-

rengi birkaç kavak, orada, ufacık da olsa, bir su bulunduğunu anlatıyordu.

Belki bir saat oturduğum yerde kaldıktan sonra yavaşça ve sallanarak doğruldum. Küçük çantamı yerden alıp yürümeye başladım. Kendim köylü olduğum ve bizim köylülerimizi iyi tanıdığım için içimde yabancı bir yere gidiyorum hissi yoktu. İlk vazifemde muvaffak olacağıma emindim.

Akşam olmaya başlamıştı. Köye yaklaşınca ortalığı büsbütün bir kızılık kapladı. Kırmızı bir deniz gibi parlayıp kıvıldağan bu bir karış boyundaki kuru bozkır otlarının üzerinde upuzun gölge yatıyor ve gölgenin başı, ileride, aralarından yer yer çekirgeler fırlayan bu otların arasında kayboluyordu.

Sabahattin ALİ

Etkinlik

✦ Bu metinde geçen aşağıdaki kelimelerin eş, zıt veya yakın anlamlılarını yazalım.

Kelimeler	Eş anlam	Yakın anlam	Zıt anlam
bırakmak	indirmek	koymak	başlamak / almak...
başlamak	-	harekete geçmek	bitirmek
bozuk	-	-	düzgün
birdenbire	aniden	çabucak	usul usul
silkinmek	uyanmak	-	-
göstermek	-	işaret etmek	-
şoför	-	kaptan	-
his	duygu	-	-
küçük	ufak	önemsiz	büyük
vazife	görev	-	-
muvaffak olmak	başarmak	galip gelmek	başaramamak
emin	-	güvenli	şüpheli
yatmak	-	uzanmak	kalkmak-dikilmek
ileride	-	uzakta	geride

Notlarım

etkinlik

Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarını **D**, yanlış olanlarını **Y** ile gösterelim.

1. Türkçede yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı kelimeler vardır; bunlara sestese adı verilir. **D**
2. "Yol, kilometrelerce uzayıp gidiyordu." cümlesinde sestese kelime yoktur. **Y**
3. Her kelimenin karşıt anlamlısı vardır. **Y**
4. "Getirmek" ve "taşımak" fiilleri eş anlamlı olarak kullanılabilir. **D**
5. Eş anlamlı kelimeler, bir cümlede, genellikle, birbirinin yerine kullanılabilir ve cümlenin anlamı değişmez. **D**
6. "Görmek" kelimesinin zıt anlamlısı "görmemek"tir. **Y**
7. "Olanlara kimse bir anlam veremedi." cümlesinde sestese kelime yoktur. **D**
8. Bir kelimenin eş anlamlısını, bağlamdaki anlamından hareketle belirlemek doğrudur. **D**

etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun ifadelerle dolduralım.

- ✦ "Mat, soluk, cansız, sönük" kelimeleri **yakın anlamlıdır**.
- ✦ "Sandalyenin çürük ayakları yüzünden düştüm." cümlesindeki "çürük" kelimesinin zıt anlamlısı **sağlam** kelimesidir.
- ✦ "Aklından geçenleri üstü kapalı anlatmaya çalışıyorsun." cümlesindeki altı çizili sözle "**acık olmadan**" sözü yakın anlamlıdır.
- ✦ "Bütün olasılıkları değerlendiriyoruz." cümlesindeki "olasılık" kelimesi **ihtimal** ile eş anlamlıdır.
- ✦ Türkçede her kelimenin **zıt anlamlısı** yoktur. Örneğin "öğrenci, uçak, su" kelimeleri böyledir.
- ✦ "Bu kalabalık yer hiç bana göre değil." cümlesindeki altı çizili kelime yerine **tenha** kelimesi yazılırsa cümle tam tersi bir anlam kazanır.
- ✦ Türkçede bazı kelimelerin aynı harflerden oluştuğu ancak farklı bir anlam taşıdığı görülür. Bunlar **es sesli** olarak adlandırılır.

Notlarım

Kelimelerde Anlam Değişmeleri

203 204

Dilin temel özelliklerinden birisi durmadan değişsindir. Bu değişikliklerin elbette sebepleri vardır ama konumuz gereği bu sebepler üzerinde değil değişikliklerin nasıl olduğu üzerinde duracağız.

Dildeki değişimin kelimelerle ilgili boyutu, bir kelimenin ifade ettiği anlamın değişmesidir. Örneğin "yavuz" kelimesi eskiden "kötü" anlamındayken bugün "güçlü" anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin daha olumlu bir anlam kazandığı söylenebilir. Bu tarz anlam değişmesi **anlam iyileşmesi** olarak adlandırılır.

"Emek" kelimesinin eski metinlerdeki "ızdırıp, eziyet" anlamından uzaklaşıp "**bir iş için gösterilen çaba, özen**" anlamlarına gelmesi de anlam iyileşmesine örnektir.

Öte yandan "canavar" kelimesinin anlamı tam tersi biçimde değişmiştir. Eskiden "canlı, mahluk" anlamında kullanılan kelime, bugün "**yırtıcı, vahşi hayvan, korkunç yaratık**" anlamındadır. Böyle anlam değişimlerine **anlam kötüleşmesi** denir.

"Bayağı" kelimesi de bu çeşit bir anlam değişimine uğramıştır: "önceki" anlamında olan kelime, bugün, "**değersiz, basit**" anlamında kullanılmaktadır.

Şimdi, biraz daha ayrıntılara bakalım.

Şimdi Okuma Zamanı

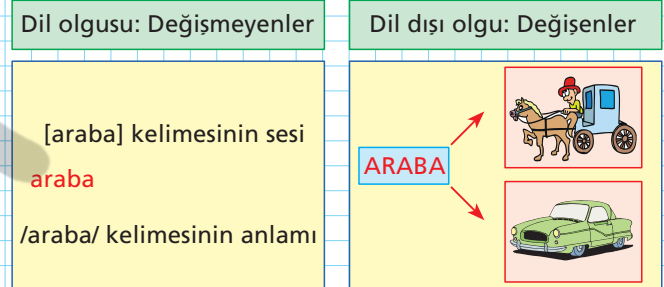
*** Anlam bilimci G. Stern, kelimelerdeki anlam değişmelerini sebeplerine ve görevlerine göre şöyle sınıflandırır:

- a) Dil dışı değişmeler,
- b) Dil içi değişmeler.

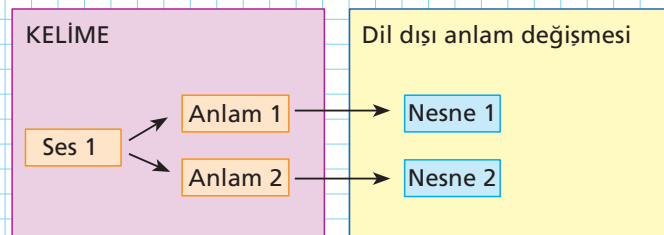
Bunları açıklayalım:

1) Dil Dışı Değişmeler

Dil dışı değişmelerde isim bir değişikliğe uğramaz, isimlendirilen şey yani "nesne" değişikliğe uğrar; bu adın değil nesnenin değişmesidir. Bu anlam değişmesini somut olarak şöyle gösterebiliriz:

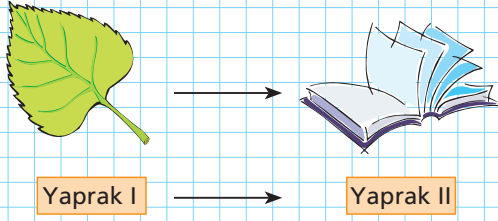
Aynı değişimi soyut olarak şöyle formüleştirebiliriz:

Notlarım

2) Dil İçi Değişmeler

A) Benzerlik İlişkisiyle Anlam Değişmeleri

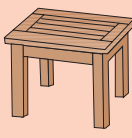

Defter yaprağını ağaç yaprağına benzetererek ona “yaprak” diyen ilk kişi aslında güzel bir istiare yapmıştı. Sonra bu istiare, kullanıla kullanıla kağıt dediğimiz nesnenin ikinci bir adı oldu. Böylece “yaprak” kelimesinin, doğuşu istiare yoluyla da olmuş olsa, ikinci bir hakiki anlamı ortaya çıktı. Bu dil hadisesi, benzerlik yoluyla anlam değişmesinin bir örneğidir.

Benzerlik ilişkisiyle anlam değişmesini şöyle bir tablo ile gösterebiliriz:

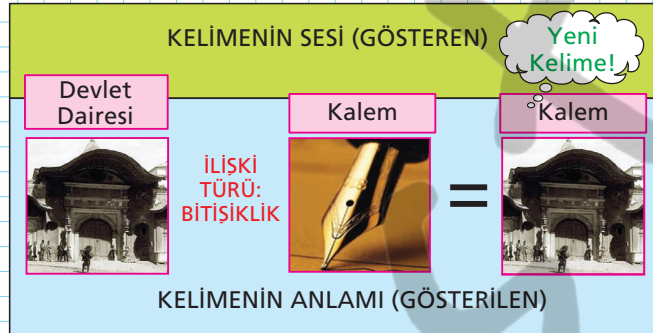
BENZERLİK YOLUYLA ANLAM DEĞİŞMESİ		
YAPRAK kelimesi		Nesne
Ses 1:	Yaprak 1	
Anlam 1:		
Ses 1:	Yaprak 2	
DEĞİŞMİYOR		
Anlam 2:		
DEĞİŞİYOR		

Diğer bir örnek:

AYAK kelimesi		Nesne
Ses 1:	Ayak 1	
Anlam 1:		
Ses 1:	Ayak 2	
DEĞİŞMİYOR		
Anlam 2:		
DEĞİŞİYOR		

B) Bitişiklik İlişkisiyle Anlam Değişmeleri

ÖR: Osmanlılar, devlet dairesine zamanla “kalem” adını verdiler:

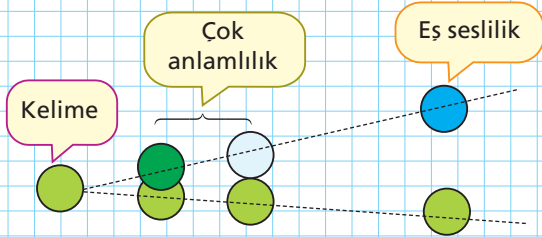
Bu Örnekte Ortaya Çıkan Dil Olgularını Gözleyelim!

1. OLGUYA SÖZLÜK BİLİMİ AÇISINDAN BAKALIM: YENİ BİR KELİME DOĞDU: DEVLET DAİRESİ = KALEM!
2. OLGUYA BİRİNCİ KELİMEDEN YOLA ÇIKARAK BAKALIM: “DEVLET DAİRESİ” KELİMESİNİN BİR “ES ANLAMLI”SI DOĞDU: KALEM
3. OLGUYA İKİNCİ KELİMEDEN YOLA ÇIKARAK BAKALIM: “KALEM” KELİMESİNİN BİR “EŞ SESLİ”Sİ DOĞDU.
4. OLGUYA ETİMOLOJİK GELİŞİM AÇISINDAN BAKALIM: “KALEM” KELİMESİ, BU SÜRECİN BAŞINDA “ÇOK ANLAMLI”DIR, SÜRECİN SONUNDA İSE “EŞ SESLİ”DİR.

Notlarım

Bu değişim süreci şöyle gösterilebilir:

Bir kelime, önce çok anlamlı, daha sonra eş sesli hâle gelir. Çok anlamlılık ile eş seslilik, aynı varlığa önce tay, sonra at dememize çok benzer. (Bütün eş sesliler böyle bir sürece bağlı değildir. Bu süreç, eşsesliliğin sebeplerinden sadece birisidir.):

Sonuç: Ses ve anlam değişmelerini tespit ederken bu olguların birbirine ne kadar bağlı olduğunu asla gözden uzak tutmamak gerekir:

“Devlet dairesi, kalem-1, kalem-2” kelimeleri arasında ortaya çıkan ses ve anlam hadiselerinin adı, yola çıktığınız yahut hareket ettiğiniz

- Kelimeye göre (hangi kelimedenden yola çıkıyorsunuz?)
- Bilim dalına göre (hangi bilim dalına göre değerlendiriyorsunuz?)

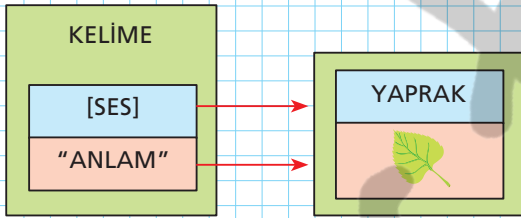
farklı olacaktır. İlgî çekici değil mi?

Kelimelerdeki ses ve anlam değişmelerini anlamak ve doğru adlandırmak istiyorsanız her an dört şeyi aynı anda birlikte göz önünde bulundurunuz: Bunlar:

- Kelimenin sesi (gösteren)
- Kelimenin anlamı (gösterilen)
- İlişkili olan diğer kelime yahut kelimeler (eş sesli, eş anlamlı)
- Nesne (gönderge) 'dir.

Kelimelerde Ses ve Anlam Değişmelerinin Genel Sınıflandırması:

Kelime, iki şeyden oluşur:

Ullmann, dilsel yenileşmeden doğan değişimleri **ad aktarımı** ve **anlam aktarımı** başlıkları altında toplamıştır. Her iki aktarma da iki tür psikolojik çağrışıma dayanarak ortaya çıkar. Bu çağrışımlar, **benzerlik** ve **bitişiklik**dir. Benzerlik ve bitişiklik, Belâgat geleneğimizdeki **istiare** ve **mürsel mecaz** edebî sanatlarına tekâbüldür. **İstiare, BENZERLİK ilişkisine, mürsel mecaz BİTİŞİKLİK ilişkisine dayanır.** Ullmann, iki kelime arasındaki bu **ses ve anlam alışverişlerini** şöyle sınıflandırır:

BİR KELİMEDEN DİĞER KELİMEYE: TRANSFERLER

SES AKTARMASI

- Benzerlik ilişkisiyle
- Bitişiklik ilişkisiyle

ANLAM AKTARMASI

- Benzerlik ilişkisiyle
- Bitişiklik ilişkisiyle

İstiare ve mürsel mecaz, görüldüğü gibi, sadece birer edebî sanat değildir, anlam değişmelerinin iki temel, evrensel biçimidir. Anlam değişmelerinin büyük bir bölümü bu iki edebî sanatı birbirinden ayıran **benzerlik** ve **bitişiklik** prensiplerine dayanmaktadır. Anlam değişmelerini inceleyecek olanların aslında oldukça güç olan bu edebî sanatları iyice kavramış olmaları gerekmektedir. Üslûp incelemesi hevesi içinde olanların da işe buradan başlamalarında yarar vardır.

*** Bu bölümün anlatımı, Prof. Dr. Rıza Filizok'un "Kelimelerde Anlam Değişmeleri" adlı yazısı kısaltılarak yapılmıştır.

etkinlik

- ✦ Metinden hareketle siz de "dil dışı değişimler"e örnekler vermeyi deneyin.

"lamba, uçak, telefon" Bu kelimelerin anlattığı nesnelere değişikliğe uğramıştır.

- ✦ Benzerlik yoluyla anlam değişmesinin nasıl olduğunu açıklayalım, metinden örnek verelim.

Defter yaprağının ağaç yaprağına benzetilerek kalıcı hâle gelmesi. Benzetme yolu ile bir kelime, başka bir kavramı daha karşılar hâle gelir.

- ✦ Okuduğumuz parçada "kalem" kelimesinin anlam değişim süreci anlatılmıştır. Bu süreci birkaç cümle ile anlatalım.

Başlangıçta "devlet daireleri" "kalem" diye adlandırılıyordu. Yani çok anlamlılık söz konusu idi. Sonra yazma aracı da böyle canlandırıldı. Artık "kalem" iki farklı anlama geliyordu. Yani eşesli idi.

etkinlik

"Yetiştirmek" fiilini aşağıda verilen anlamlarıyla birer cümlede kullanalım.

- Birini gitmekte olan bir şeye ulaştırmak: Onu istasyona yetiştirebilmek için çok hızlı sürdüm arabayı.
- Vaktinde hazır olmasını sağlamak: Merak etme, elbiseni yetiştireceğim.
- Üretmek, büyütmek: İki yıldır bu arazide enginar yetiştiriyorum.
- Söylenmemesi gereken bir şeyi hemen söylemek (mecaz): Olan biteni ne de cabuk yetiştirmişsin, bravo!
- Çocuğun gelişip büyümesine özen göstermek (mecaz): Ben sizi ne yokluklar, ne mücadelelerle yetiştirdim.

Notlarım

etkinlik

Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarını **D**, yanlış olanlarını **Y** ile gösterelim.

1. Ben arkadaşını tanımam, alacağımı senden isterim." cümlesinde "tanımak" fiili "sorumlu bilmek" anlamında kullanılmıştır. **D**
2. "Bu sözlerle onu sınıdığımı anlamakta gecikmedi." cümlesinde "sınamak" kelimesi "denemek" le eş anlamlıdır. **D**
3. "Ben de bunu akıllıca bulmuştum." cümlesinde "bulmak" fiili "seçmek" anlamındadır. **Y**

Aşağıdaki cümlelerde geçen altı çizili sözcüklerin anlamlarını yazalım.

- Puslu havaya yoğun bir kükürt kokusu sinmiş.
Anlamı: Cok belirgin
- Sanat adamı ağır bir sorumluluk yüklenmiştir.
Anlamı: Önemli, anlamlı ve güç
- Bütün konuları yüzeysel ele alıyorsun.
Anlamı: Ayrıntısız, derine inmeden
- Bu ufuksuzluk sizi bir yere götürmez.
Anlamı: Dar görüşlü olma

etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun ifadelerle dolduralım.

- ✘ Bir kelimenin zaman içinde eski anlamından farklı bir anlamda kullanılmaya başlanmasına anlam değişmesi denir.
- ✘ Anlam daralması, bir kelimenin bazı anlamlarını yitirmesi iken anlam gelişmesi, yeni anlamlar kazanmasıdır.
- ✘ Bir kelimenin birden fazla anlamı bulunmasına cok anlamlılık denir.
- ✘ "Hatun" kelimesinin "beylerin hanımı, hanımefendi" anlamından uzaklaşarak bugün "kadın" anlamında kullanılması anlam değişmesine bir örnektir.
- ✘ "Kol" kelimesinin yalnızca bir organ adı olarak kullanılırken bir de "alan, bölüm" anlamına gelmesi anlam genişlemesine örnektir.
- ✘ Bir kelimenin eskiden kötü, çirkin kavramları ifade ederken daha hoş, olumlu anlamları karşılar duruma gelmesi anlam iyileşmesi olarak adlandırılır.

Notlarım

1. I. Kimimiz yorgun, kimimiz durgun,
kimimiz isyankâr
Acı gerçek bu, ömrümüz bir su, içiyor yıllar
II. Baksam bir uzaklık var hangi yana
Hangi eşyaya dönsem boş bir ayna
III. Ne siyah eylemiş bu nâsiyeyi
Saçımı bembeyaz eden bahtım
IV. Gurbet ademden kara hasret ölümden acı
Ne zaman tükenecek bu yollar arabacı
V. Sen bir rüya geceleyin gündüzün
Sen bir yağmur ince hazin

Yukarıda numaralanmış cümlelerin hangilerinde karşıt anlamlı kelimeler bir arada kullanılmıştır?

- A) I. ve II. B) I. ve IV. C) II. ve III.
D) III. ve V. E) IV. ve V.

2. Hoşgörüsüz insan başkalarının da kendi gibi düşünmesini, kendi gibi yaşamasını, kendi inançlarının başkaları tarafından paylaşılmasını isteyen insandır. Yaşlı, gencin her dediğine, her yaptığına karşı çıkar. Neden? Çünkü alışkanlıklarını değiştirmekten, kırk yıldır aynı şekilde yaptıklarının artık kendisine ayak bağı olacağından korkar. Korku, hoşgörüsüzlüğü; hoşgörüsüzlük de korkuyu tetikler.

Bu parçadaki numaralanmış sözlerle ilgili olarak aşağıdakilerin hangisi yanlıştır?

- A) I – Mecaz anlamlıdır.
B) II – Karşıt anlamlı kelimelerdir.
C) III – “Onaylamamak, reddetmek” anlamında bir deyimdir.
D) IV – “Engel, köstek olmak” anlamında bir deyimdir.
E) V – Bağlamda, “harekete geçirmek” anlamında kullanılmıştır.

3. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “ayırarak” kelimesi bağlamda “saklamak” anlamında kullanılmıştır?

- A) Kalabalığın arasında ne işin vardı, seni bir türlü ayıramadım.
B) Kötü niyetli kimseler, bu iki güzel insanı ayırdı.
C) Ürünümüzün bir kısmını gelecek yılın tohumları olsun diye ayırıyoruz.
D) Meyvelerin çürük, ezilmiş olanlarını bir kenara ayırdım.
E) Giymediğim eşyalarımı ayırdım, ihtiyacı olan birine verdim.

4. I. Hava öyle sıcaktı ki yol uzadıkça uzadı.
II. Geniş bir avludaki ziyafet çok kalabalıktı.
III. Komşuları gürültüden rahatsız oluyormuş.
IV. Korkmüştü, birdenbire yüz ifadesi değişti.

Yukarıdaki numaralanmış cümlelerin hangilerinde seseşi olan bir kelime kullanılmamıştır?

- A) I. ve II. B) I. ve III. C) I. ve IV.
D) II. ve III. E) III. ve IV.

5. Aşağıdakilerin hangisinde karşıt kavramlar bir arada kullanılmıştır?

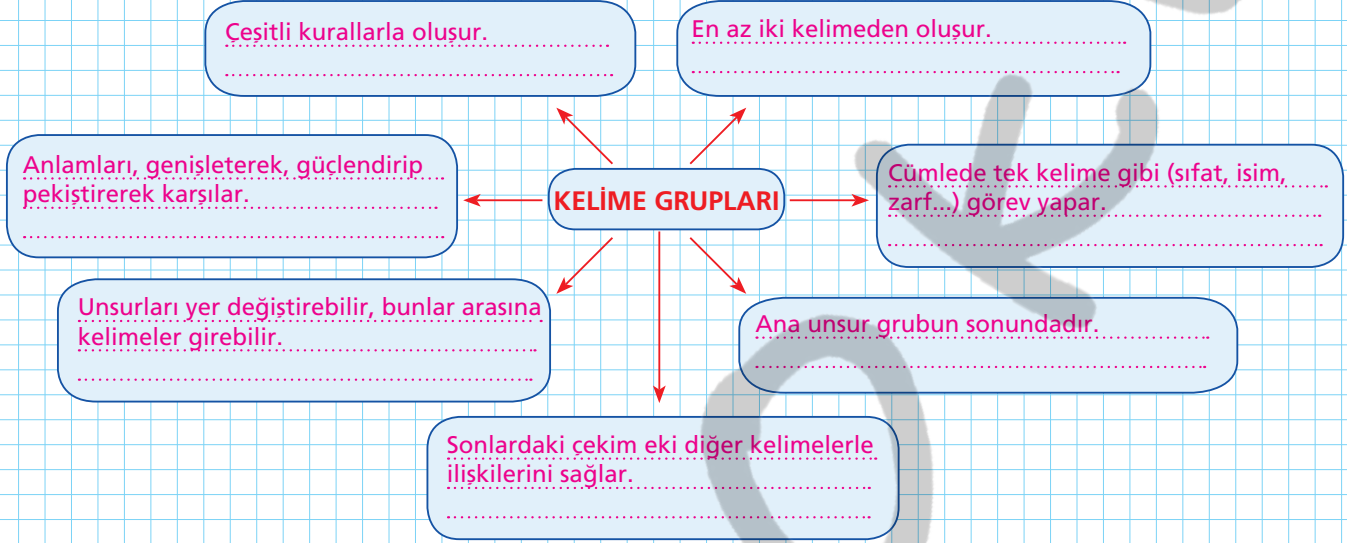
- A) Gelişmeleri yakından izliyoruz, herhangi bir terslik çıkmayacak.
B) Elimizdeki veriler, önümüzdeki altı ayın çok daha iyi geçeceğini gösteriyor.
C) Ülkemizin kaynaklarını değerlendirmek için başlattığımız girişimler, meyvelerini veriyor.
D) Sorunların kaynağına inmeden bunlara çözüm bulmamız mümkün değil.
E) Hazırlıklarımızı tamamlayınca basınla yeni projelerimizi paylaşacağız.

Kelime Grupları

218 219

Kelimeler, tek başlarına bir varlığı, durumu, olayı vb. anlatabildiği gibi başka kelimelerle bir arada kullanılarak da çeşitli anlamları karşılayabilir. Kelimelerin öbikleşerek kullanılmasının nedeni, **dilin anlam alanını genişletme**, **anlamı daha kuvvetle karşılayabilme** isteğidir.

Aşağıdaki şemada kelime gruplarının genel özelliklerini gösterelim.

Kelime grupları şunlardır:

1. Deyimler
2. Tekrar grubu
3. Tamlamalar
4. Bağlama grubu
5. Edat grubu
6. Ünlem grubu
7. Unvan grubu
8. İsim-fiil grubu
9. Sıfat-fiil grubu
10. Zarf-fiil grubu
11. Birleşik fiiller
12. Sayı grubu
13. Aitlik grubu

1. Deyimler:

Nabza göre serbet verdiğiniz için herkesle iyi geçiniyorsunuz.

Çocukların o hâlini hatırladıkça hâlâ burnumun direği sizler.

İşimizi bozmak için elinden geleni ardına koymadı.

Bu cümlelerdeki renkli yazılmış söz gruplarında şu özellikleri görüyoruz:

- Birbirinden farklı kip ve kişi ekleriyle çekimlenmişlerdir
- Mecaz anlamlıdır ve kalıplaşmışlardır; bunlar da herhangi bir kelimeyi değiştirmek mümkün değildir
- Bir konuyu, durumu, olayı daha etkili anlatmak için kullanılmışlardır

Sayıdığımız bu özellikler deyimlere aittir. Dilin, kalıplaşmış, mecazlı söz gruplarıdır deyimler; bu özellikler hemen hepsinde görülür.

Gözü vitrinde duran yeni model bir bilgisayara takıldı.

cümlesinde "gözü takılmak" deyiminin kelimeleri arasına başka sözcükler girdiğini görüyoruz. Zaman zaman deyimler böyle kullanılabilir.

etkinlik

Notlarım

etkinlik

İçimden geçenleri söylemekten çekiniyordum. Buluttan nem kapan tabiatını bildiğim için iki arada bir derede kalmıştım. Beni yanlış anlar diye ödüm kopuyordu, kaş yaparken göz çıkarmak istemiyordum. Amacım ona yol göstermek, sıkıntılarında biraz olsun kurtulması için elinden tutmaktı. Sonunda gözümü kararttım ama hâlâ açık konuşamıyordum. Benim kem küm ettiğimi görünce: "Haydi ama, lafı ağzında geveleme, ne söyleyeceksen söyle. Sen benim en iyi dostumsun." dedi.

✦ Bu metinde geçen deyimleri ve anlamlarını yazalım.

	Deyimler	Anlamları
1.	İçinden geçmek	Düşünmek, inanmak
2.	Buluttan nem kapmak	Herşeyden tedirgin olmak, hassaslık
3.	İki arada bir derede kalmak	Kararsızlık, ne yapacağını bilememek
4.	Ödü kopmak	Çok korkmak
5.	Kaş yaparken göz çıkarmak	İyi bir şey için uğraşırken kötü bir şeye sebep olmak
6.	Yol göstermek	Fikir vererek yardımcı olmak
7.	Elinden tutmak	Yardım etmek
8.	Gözünü karartmak	Her şeyi göze alarak harekete geçmek
9.	Kemküm etmek	Bir türlü açıkça söyleyememek
10.	Lafı ağzında gevelemek	Açık konuşamamak

2. Tekrar Grubu (ikileme)

Başımızı sokacak iyi kötü bir evimiz var.
Uflaya puflyaya merdivenleri çıkıyordu.
Anladım ki içten içe bana kırılmış.

Bu cümlelerdeki renkli yazılmış kelime gruplarına ikileme deniyor. İkilemeler anlamı güçlendirip pekiştirmek amacıyla çeşitli kurallarla oluşturulmuştur. Dikkat edersek örneklerdeki ikilemeler, kendilerini oluşturan kelimelerin özellikleri bakımından birbirine benzemiyor.

Şimdi ikilemelerin oluşum yolları üzerinde duralım:

- a) Aynı sözcüğün tekrarıyla
→ yavaş yavaş , kana kana , uslu uslu...
- b) Yakın anlamlı kelimelerle
→ börek çörek , sorgu sual , doğru dürüst...

- c) Biri anlamlı, diğeri anlamsız iki kelimeyle
→ konu komşu , çalı çırpı , yırtık pırtık...
- d) Her ikisi de anlamsız kelimelerle
→ pılı pırtı, ıvır zıvır, abur cubur...
- e) Karşıt anlamlı kelimelerle
→ er geç, düşe kalka, ileri geri...
- f) Yansıma kelimelerle
→ horul horul, şırl şırl, ahlaya vahlaya...
- g) mi soru edatıyla
→ sıcak mı sıcak , ağır mı ağır , sıska mı sıska...
- h) Kelimelerden birinde m sesi kullanılarak
→ para mara , ev mev , çanta manta...

Notlarım

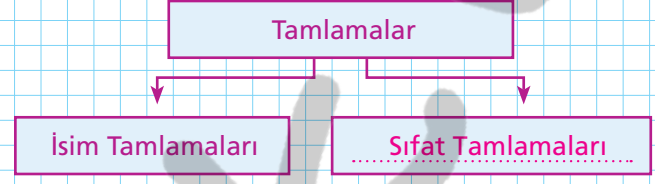
3. Tamlamalar

Kentin sokakları yavaş yavaş boşaldı. İnsan sesleri kısıldı, hayatlar duvarların arkasına çekildi. Sokak lambaları yanarken kepenkler indi, televizyonlar açıldı, çatal kaşık şakırtıları pencerelerden dışarı taşı. Mutlu aileler sofrada sohbet başlandı.

Bu cümlelerde renkli yazılmış kelime gruplarının kimi bakımlardan birbirlerine benzediğini fark edebildik mi? Bunları birbirinden ne anlamca ne biçimce ayırmak mümkün değil, anlamı ancak bütün olarak sağlayabiliyorlar.

İşte tamlamalar, böyle anlamca ve biçimce bir araya gelmiş yani öbekleşmiş en az iki kelimedenden oluşan yapılardır, kelime gruplarıdır.

Tamlamaların, isimle veya sıfatla kurulmuş olma, iyelik eki alma veya almama vb. durumlarına göre çeşitli türleri vardır. Temel tamlama türleri şunlardır:

- Belirtili isim tamlaması
- Belirtisiz isim tamlaması
- Takısız isim tamlaması
- Zincirleme isim tamlaması

Belirtili-Belirtisiz İsim Tamlaması

İsim tamlamaları en az iki ismin belli kurullarla anlamca ve biçimce gruplanması ile oluşmuştur. Şimdi bu belli kurullardan söz edelim.

_____ (n)ın	_____ (s)ı
tamlayan (ilgi eki)	tamlanan (iyelik ek. biri)

Bu sema, belirtili isim tamlamalarını anlatır. Tamlayan öge, ilgi ekini alırken tamlanan iyelik eklerinden birini alır.

Öte yandan isim tamlamasının tamlayan ögesinde ilgi (tamlayan) eki bulunmuyorsa tamlama, belirtisiz isim tamlamasıdır.

Semaya bakalım.

_____ x	_____ (s)ı
tamlayan	tamlanan (3. kişi iyelik eki)

Birkaç örnek:

Sonbahar mevsimi, hüznü rengidir.
... b. siz isim tam. ... b. siz isim tam. ...

Günler daha bir ağır akar,
yüreğlerin ısıltısı azdır.
... b. li isim tam. ...

Şairin derdi, şiidir. Bunun ötesi onu bağlamaz.
... b. li isim tam. ... b. li isim tam. ...

Edebiyat dünyası, kederli bir gün yaşıyor;
... b. siz isim tam. ...

yazarın ölümü herkese büyük bir üzüntü yaşattı.
... b. li isim tam. ...

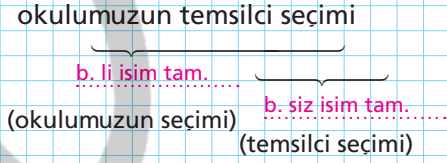
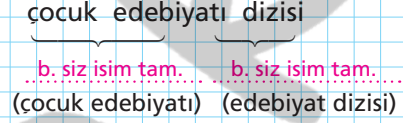
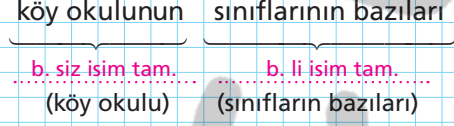
Notlarım

Zincirleme İsim Tamlaması

İsim tamlamaları, belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları ile sınırlı değildir. **iki isim tamlamasının bir araya gelmesiyle** oluşmuş **zincirleme isim tamlamaları** da vardır:

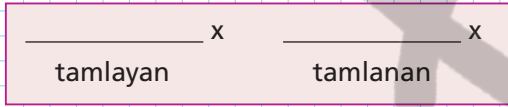

Çok farklı zincirleme isim tamlamaları yapılabilir; tek koşul, en az iki isim tamlamasının birbirine bağlanmasıdır.

Takisiz İsim Tamlaması

İsim tamlamasıdır; tamlayan, tamlananın **neyden yapıldığını** veya **neye benzediğini** ifade eder. İki ögesi de tamlama eklerini almaz. Söyle:

- gümüş tepsi → Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını anlatıyor.
- tahta dolap → **Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını anlatıyor.**
- tilki adam → "tilki (gibi) adam" benzerlik ilişkisi
- ölü deniz → "ölü (gibi) deniz" benzerlik ilişkisi
- ahşap evler → Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını anlatıyor.)
- altın yüzük → **Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını anlatıyor.**
- top sakal → "top (gibi) sakal" benzerlik ilişkisi

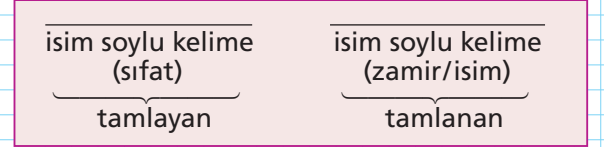

etkinlik

Notlarım

Sıfat Tamlaması

İsim tamlamalarından farklı, kendine özgü kuralları olan bir tamlama türü de **sıfat tamlaması**dır.

Sekilden de anlaşılacağı üzere sıfat tamlamalarının **tamlayanı sıfat, tamlananı isimdir.** Tamlayanları **ilgi** ekini, tamlananları da **iyelik** ekini almaz.

Aşağıdaki cümlelerdeki altı çizili kelime grupları birer sıfat tamlamasıdır.

Ağır adımlarla çocuklara doğru yürürdü.

Az önce neşeyle oynayan çocuklar, birdenbire âdeta taş kesildi.

Bu huysuz ihtiyardan ölesiye korktukları belliydi.

Yüzlerce yıllık sokak, bu yangından, harabeye dönmüştü.

Birkaç kişiydik sadece, ama kocaman yüreklerimiz vardı.

Tamlamalarla İlgili Özellikler

1. Tamlamalar, cümlenin herhangi bir ögesi olabilir.

Geldiğimiz yer güzel bir lokantaydı.

özne yüklem
(sifat tamlaması) (sifat tamlaması)

2. Zamirlerle, edatlarla da isim tamlaması kurulabilir.

senin bilgilerin, onun gibisi, kimin nesi ...

3. 1. kişi zamirleri isim tamlamasının tamlayanı olduklarında "-in" değil "-ım" ekini alır.

bizim işimiz, benim kaygılarım ...

4. Belirtili isim tamlamalarının tamlayanı ile tamlananı yer değiştirebilir.

Geldi geçti ömrüm benim → benim ömrüm

Sonunda kaybetmek var bu yolun → bu yolun sonu

5. Belirtili isim tamlamalarının tamlayanı düşebilir.

Işıklarını hemen söndürün. (salonun ışıklarını)

Kararlılığım işe yaramıştı. (benim kararlılığım)

6. Belirtili isim tamlamalarında, kimi zaman, tamlayan ekinin (-in) yerini, ismin ayrılma hâli ekinin (-den) tuttuğu görülür.

şağıdakilerden hangisi öğrencilerden birkaçı
(-in) (-in)

7. Bir tamlamanın, tamlayanı ve / veya tamlananı birden fazla olabilir.

siyah, uzun ceket
t.yan t.yan t.nan

odanın pencereleri ve kapısı

t.yan t.nan t.nan

kitabın başı da sonu da

t.yan t.nan t.nan

8. Sifat tamlamaları ve isim tamlamalarının bir arada kullanıldığı tamlamalar vardır. Bunlar birçok farklı şekilde karşımıza çıkabilir. Aşağıdaki örnekler bunlarla ilgili.

çizgili gömleğimin düğmesi → Tamlayanı sıfat tamlaması olan belirtili isim tamlaması
b.li isim tam. sıfat tam.

toprak rengi / elbise → Tamlayanı belirtisiz isim tamlaması olan sıfat tamlaması
b.siz isim tam. isim

yolculuğumuzun / son günü → Tamlayanı ile tamlananı arasına sıfat girmiş belirtili isim tamlaması
sıfat b.li isim tam.

kalın / ödev dosyası → Tamlananı belirtisiz isim tamlaması olan sıfat tamlaması
sıfat b.siz isim tam.

9. Ad tamlamalarının tamlayanı ile tamlananı arasında çeşitli anlam ilişkileri kurulmuş olabilir.

a) Tamlayan tamlananın niteliğini gösterir:

anne sevgisi, kan kırmızısı ...

b) Tamlayan tamlananın neyle ilgili olduğunu gösterir: sel felaketi, uçak bileti ...

c) Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını gösterir: portakal suyu, limon kolonyası ...

d) Tamlayan tamlananın neye benzediğini gösterir: sigara böreği, parmak üzümü ...

e) Tamlayan tamlananın nedenini belirtir:

matematik korkusu, sınav stresi...

f) Tamlayan tamlananın ortaya çıktığı yeri gösterir:

Amasya elması, Corum leblebisi ...

g) Tamlayan, kişi adıyla o kişiye ait buluşu, eseri belirtebilir: Newton Kanunu, Naima tarihi ...

Notlarım

Şimdi Okuma Zamanı

Semaver

(...) Mesutları çok az bir mahallenin çocukları değil miydiler? Anasının çocuğundan, çocuğun anasından başka gelirleri var mıydı? Yemek odasına kucak kucağa geçtiler. Odanın içini kızarmış bir ekmek kokusu doldurmuştu. Semaver, ne güzel kaynardı! Ali semaveri, içinde ne ısırap, ne grev, ne de kaza olan bir fabrikaya benzetirdi. Ondan yalnız koku, buhar ve sabahın saadeti istihsal edilirdi. Sabahleyin Ali'nin bir semaver, bir de fabrikanın önünde bekleyen salep güğümü hoşuna giderdi. Sonra sesler. Halıcıoğlu'ndaki askeri mektebin borazanı, fabrikanın uzun ve bütün Halic'i çınlatan düdüğü, onda arzular uyandırır, arzular söndürürdü. Demek ki, Ali'miz biraz sairce idi. Büyük değirmende bir elektrik amelesi için hassasiyet, Halic'te büyük transatlantikler sokmaya benzerse de, biz, Ali, Mehmet, Hasan, biraz böyleyizdir. Hepimizin gönlünde bir aslan yatar.

Ali annesinin elini öptü. Sonra şekerli bir şey yemiş gibi dudaklarını yaladı. Annesi gülüyordu. O annesi-

ni her öpüşte, böyle bir defa yalanmayı âdet etmişti. Evin küçük bahçesindeki saksıların içinde fesleğenler vardı. Ali birkaç fesleğen yaprağını parmaklarıyla ezeerek avuçlarını koklaya koklaya uzaklaştı.

Sabah serin, Halic sisli idi. Arkadaşlarını sandal iskelesinde buldu; hepsi de dinç delikanlılardı. Beş kişi Halıcıoğlu'na geçtiler.

Ali, bütün gün zevkle, hırsıyla, iştiaikle çalışacak. Fakat arkadaşlarından üstün görünmek istemeden. Onun için dürüst, gösterişsiz işleyecek. Yoksa işinin fiyakasını da öğrenmiştir. Onun ustası İstanbul'da bir tek elektrikçi idi. Bir Alman'dı. Ali'yi çok severdi.

İşinin dalaveresini, numarasını da öğretmişti. Kendi kadar usta ve becerikli olanlardan daha üstün görünmenin esrarı çeviklikte, acelede, aşağı yukarı sporda, yani gençlikte idi. (...)

Sait Faik Abasıyanık

etkinlik

- “Semaver” adlı metinden, zincirleme, belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları ile sıfat tamlamalarına örnekler bulup bunları aşağıdaki tabloya yazalım.

Tamlayan	Tamlanan	Tamlamanın Türü
Mahallenin	çocukları	belirtili isim tamlaması
yemek	odası	belirtisiz isim tamlaması
kızarmış bir ekmek	kokusu	belirtisiz isim tamlaması
sabahın	saadeti	belirtili isim tamlaması
fabrikanın	önü	belirtili isim tamlaması
salep	güğümü	belirtisiz isim tamlaması
büyük	değirmen	sıfat tamlaması
hepimizin	gönlü	belirtili isim tamlaması
beş	kişi	sıfat tamlaması
bütün	gün	sıfat tamlaması
onun	ustası	belirtili isim tamlaması

Notlarım

etkinlik

- ✦ "Semaver" adlı metinde geçen tekrar gruplarını bulup aşağıya yazalım.

→ kucak kucağa → aşağı yukarı
→ koklaya koklaya

- ✦ Aşağıda verilen tekrar gruplarının oluşum şekillerini yazalım.

Tekrar grubu	Oluşum Şekli
kıtır kıtır	yansıma kelimeler ile
güçlü kuvvetli	eş anlamlı
gümbür gümbür	aynı kelime tekrarı
alt üst	zıt anlamlı
sıkı fıkı	biri anlamlı biri anlamsız
bitmek tükenmek	yakın anlamlı
eğri bükürü	biri anlamlı biri anlamsız
akıl fikir	yakın anlamlı
apar topar	ikisi de anlamsız
gide gele	zıt anlamlı
sora sora	aynı kelimenin tekrarı
para mara	biri anlamlı biri anlamsız ("m" ile)

etkinlik

- ✦ Aşağıdaki tamlamaları örnekteki gibi ifade edelim.

evin arka kapısı: tamlayanı ile tamlananı arasında sıfat girmiş belirtili isim tamlaması

şiddetli depremin etkileri: tamlayanı sıfat almış belirtili isim tamlaması

otobüs durağının önü: zincirleme isim tamlaması

çalışkan çocuğun yüksek notları: tamlayanı ve tamlananı sıfat almış isim tamlaması

üç yıllık çabanın sonucu: tamlayanı sıfat almış belirtili isim tamlaması

sevdiğim kentin çıkarıcı insanları: tamlayanı ile tamlananı sıfat almış isim tamlaması

portakal rengi tokalar: tamlayanı belirtisiz isim tamlaması olan sıfat tamlaması

etkili açılış konuşması: tamlananı belirtisiz isim tamlaması olan sıfat tamlaması

elektrikli sobanın ısısı: tamlayanı sıfat tamlaması olan belirtili isim tamlaması

reklam tabelasındaki tuhaf yazı: tamlayanı belirtisiz isim tamlaması olan sıfat tamlaması

üçüncü romanın satışları: tamlayanı sıfat tamlaması olan belirtili isim tamlaması

Notlarım

4. Bağlama Grubu

Seni **de** arkadaşını **da** işe alacağız.

Kitaplarla dergileri ayrı raflara yerleştirdik.

Hem ailesi **hem** arkadaşları oradaydı.

Ya çay **ya** kahve içerim.

Bu cümlelerdeki renkli yazılmış bağlaçların isimleri bağladığını fark etmiş olmalıyız. Bağlama grupları şöyle oluşur:

İsim unsuru + **bağlaç** + isim unsuru

"Babam ve Oğlum" filmi izledik.

Ne gazete ne kitap okuyor.

Çayın yanına pasta veya bisküvi alalım.

Söylediklerini dinlemek ve not almak istiyorlar.

Yorulduğunu ve ara vermek istediğini söylüyor.

Birkaç örnek de siz yazın.

➔ **Öğrenci cevapları geçerli.**

➔

➔

Bağlama grupları cümlelerde çeşitli görevlerde kullanılabilir: **Sıfat**, **zarf**, **isim**.

Fakat ama ve veya

ya da yahut ancak de...de

gerek... gerek ha...ha ya...ya

ister...ister ne...ne kâh...kâh

hem...hem bağlaçları

bağlama grubu kuran bağlaçlardır.

5. Edat Grubu

Bu iş, öncekiler **kadar** çabuk bitmeyecek.

İstedğin **gibi** davranmakta serbestsin.

Tecrübe kazanmak **için** sizinle çalışmak istiyoruz.

Bu cümlelerdeki renkli yazılmış kelimeler edattır. Edatlar tek başına anlamsız olan ve **sözleri, söz öbeklerini bağlamak** için kullanılan kelimelerdir.

Türkçede,

sanki gibi kadar için

göre ancak yalnız sadece

ile üzere dek değin

karşı rağmen dolayı doğru

önce

kelimeleri edat olarak kullanılabilir.

Edatlar **isim soylu kelimelerle** öbekleşerek "edat grubu" oluşturur.

İsim unsuru + **çekim eki (gerekirse)** + edat

Birkaç örnek yazalım.

Hiçbir zaman başkalarına göre davranmadım.

Olanları bilmesine rağmen susmuş.

Sen gelene dek buralarda oyalandım.

Edat grupları, cümlede farklı görevler üstlenebilir.

➔ Notlarım

6. Ünlem Grubu

Vah zavallı adam! Nasıl da acı çekiyor.

Aman Tanrım! Bunlar da ne?

Ünlem grupları, örneklerde görüldüğü gibi ünlemlerin isim soylu kelimelerle birlikte kullanılmasıyla oluşur:

..... ünlem + isim unsuru

Birkaç örnek cümle yazalım.

Hey çocuklar!

Ah o güzel gençlik yılları!

Bre adam!

7. Unvan Grubu

Mehmet Ağa, Ayşe Saliha Hanım, Hamdi Bey, Ferhat Paşa...

Yukarıda saydıklarımız, unvan grubudur. Unvan grupları,

kişi ismi + unvan ismi / akrabalık ismi

yapısındadır.

➔ **Emine ninenin** yüzü hâlâ gözümün önünde.

➔ **Sule ablam**, gözyaşlarını tutamadı.

➔ **Bayındır Han**, atını hızla sürdü.

Bu cümlelerdeki renkli kısımlar da birer unvan grubudur.

Birkaç örnek de siz yazın.

➔ Öğrenci cevapları geçerli

➔

Simdi Okuma Zamanı

Ses

(...) Yol amelesinin çadırı tarafından gelen saz, ustaca çalınan bir meyandan sonra, susar gibi oldu ve bir erkek sesi o zamana kadar duymadığımız, fakat bize yabancı da gelmeyen bir halk şarkısı söylemeye başladı:

Döndüm daldan kopan kuru yaprağa
Götür tozlarımı burdan uzağa
Seher yeli, dağıt beni, kır beni;
Yarın çıplak ayağına sür beni...

Bu sefer ben de doğruldum. Saz tekrar kıvrak bir ara nağmesine başladığı hâlde, kulağımda hâlâ deminki sesin çınlamaları vardı. Arkadaşım:

"Bu ne?" demek ister gibi yüzüme baktı.

"Fevkalade!" diye mırıldandım.

Ses tekrar ve bütün vadiyi çınlatırcasına başladı:

Aldım sazı çıktım gurbet görmeye,
Dönüp yâre geldim yüzüm sürmeye,
Ne lüzum var şuna, buna sormaya,
Senden ayrı ne hâl oldum gör beni.

Ömrümde bu kadar gür, tatlı bir erkek sesi dinlememiştim. Bir insanın gırtlığından bu kadar mânâlı ve sarıcı seslerin nasıl çıkabildiğine hayret ediyordum. Arkadaşım kalktı, beni de kaldırdı. Amelenin çadırına doğru yürümeye başladık.

Ovada, çadırın önünde, dört beş kişi oturmuşlardı. Etraflarında kazma ve kürek serpilmiş duruyordu. Çadırın kapısına asılmış bir fener sallandıkça vadinin içine doğru uzanan ve başları karanlıkta kaybolan gölgeler belli belirsiz kimildanıyorlardı.

Yirmi yaşından fazla göstermeyen bir delikanlı çadırın önünde, yan yatmış bir el arabasının üstüne oturarak saz çalıyordu. Başı göğsüne yatmış ve gözleri yere dikilmiş olduğu için çehresini tamamen görmeye imkan yoktu. Fenerin aydınlattığı alnı ter damlalarıyla kaplı idi. Sazının uzun sapı, şaşırtıcı bir süratle aşağı yukarı kayan parmaklarının altında, canlı bir mahluk gibi titriyordu. Tellere vuran sağ eli, küçük fakat kendinden emin hareketler yapıyor, bu el sazın gövdesine her yaklaştıkça, insan, sanki, o tahta ile bu el arasında gizli, fakat çok mânâlı ve mühim bir konuşma oluyormuş zannediyordu.

Notlarım

etkinlik

- ★ “Ses” adlı metinden, aşağıda belirtilen kelime gruplarına örnekler bulalım.

Bağlama grubu	O zamana kadar duymadığımız fakat bize yabancı gelmeyen bir halk şarkısı
	Ses, tekrar ve bütün vadiyi cınlatırcasına
	bu kadar mânâlı ve sarıcı seslerin
	kazma ve kürek
Edat grubu	vadinin içine doğru uzanan ve başları karanlıkta kaybolan
	susar gibi
	ister gibi
	amelenin çadırına doğru
	yere dikilmiş olduğu için

etkinlik

- ★ Aşağıdaki dizelerde geçen ünlem gruplarının altını çizelim.

Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım.
 Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım.
 (...)

Mehmet Âkif Ersoy

(...) Sana geldim ayaklarına kapanmaya geldim
 Af dilemeye geldim affa layık olmasam da
Ey çağdaş Kudüs, (Meryem)
Ey sırrını gönlünde taşıyan Mısır (Züleyha)
 Ey ipeklere yumuşaklık bağışlayan merhametin kalbi
 Sevgili
 En sevgili
 Ey sevgili
 Uzatma dünya sürgünümü benim (...)

Sezai KARAKOÇ

Öyle dudak büküp hor gözle bakma
 Bırak küçük dağlar yerinde dursun
 Çoktan unutturdum ben seni çoktan
Ah bu şarkıların gözü kör olsun.

Avni ANIL

Notlarım

etkinlik

✦ Aşağıdaki metinde geçen unvan gruplarının altını çizelim.

(...) Çocukluk anılarının arasında pazar kahvaltılarımız nadide bir yerde durur. Bir aksilik olmadıkça, ki bu aksilikler babaannemi hâyli rahatsız ederdi, soframız on dört kişiydi. İlk Tarık amcamlar, yengem ve üç çocuğu gelirdi, amcam kapıdan, hep aynı ses tonuyla aynı cümleyi söyleyerek girerdi:

– Ooo, Feriha Sultan, yine döktürmüssün!

Babaannemle keyifle sarılır, öpüşürlerdi. Tarık amcam, hemen balkona çıkar, Hasan dedeyi karşı balkonda görür görmez:

– Hasan dayı, günaydın! Bak, her hafta biraz daha gençleşiyorsun, olmuyor; ben yaşlandım, derken Şule ablamın getirdiği yeni demlenmiş çaydan bir yudum alırdı. Tahsin amcam gelirdi sonra. Tarık amcamın aksine pek konuşmaz, beni ve Şule ablamı yanaklarımızdan öper, babannemin elini öpüp televizyonun karşısına otururdu. Hep en son gelen Tülay halam olurdu. Babannem, çayları koyarken telefon eder.

– Haydi kızım, herkes seni bekliyor. Ne? Hâlâ kuaförde misin? Çık, çabuk gel, bırak süslenmeyi!

Babannem böyle çıkışsa da halam ancak kahvaltının sonuna yetişir, babannem üsteledikçe:

– Aman anne, ben zaten kaç lokma yiyeceğim ki, der onu iyice kızdırırdı.

8. İsim-Fiil Grubu

Spora ara vermeyi hiç istemezdim.

Bu saatte kitap okumanın ayrı bir tadı var.

Etrafi seyretmek için kaleye çıktık.

Çocuk gibi ağlamamak için dudaklarımı ısırđım.

Bence, size düşen bu konuyu unutmaktır.

Ablamın gelişini kutluyorduk.

Bu cümlelerde geçen renkli bölümler isim-fiil gruplarıdır.

İsim-fiil grubu, isim-fiille kurulur.

Peki, isim-fiil nedir, nasıl oluşur?

Öncelikle şunu bilelim: Fiillere getirilen “ -me , -ma , -mak , -mek , -is , -iş , -us , -üs ” ekleriyle isim-fiil türetilir:

fiil + -me / -mek / -is

Kentte yaşamanın zor yanları vardır.

Burada çalışmak isterim.

O yılları anlatışını unutamıyorum.

Bu örneklere dikkat edersek isim-fiiller, isim soylu sözlerle öbeleşerek bir anlam bütünlüğü oluşturuyor: “Kentte yaşamanın zor yanları”, “Burada çalışmak” ve “O yılları anlatışını” bu öbekler, isim-fiil grubudur.

Demek ki isim-fiil grupları şöyle oluşur:

isim unsuru + isim-fiil

Birkaç örnek de siz yazın.

→ Öğrenci cevapları geçerli.

Notlarım

9. Sıfat-Fiil Grubu

Sokakta bulunan cüzdan polise teslim edildi.

Yaprakları dökülmüş sardunyanın toprağını değiştirdim.

Elleri kırılması adam çocuğu nasıl da hırpalıyor!

Sizler için harcadığımız çaba boşa gitmedi.

Bu cümlelerde renkli yazılmış kelime grupları sıfat-fiil grubu olarak adlandırılır. Çünkü isimlerle öbekleşmiş sıfat-fiillerle kurulmuşlardır:

isim unsuru + sıfat-fiil

Sıfat-fiiller, tıpkı isim-fiiller gibi, fiillere getirilen birtakım özel eklerle türetilir. Bu ekler “-an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş” ekleri ve bunların kalın-ince şekilleridir. (“anası mezar diyecekmiş” şeklinde şifreli olarak aklımızda tutabiliriz.)

10. Zarf-Fiil Grubu

Parası bitince bizi arar, demiştin.

Bizden ayrılanları arkada bırakıp yola devam ettik.

Etrafına bakmadan oradan uzaklaştı.

Bu cümlelerde renkli yazılmış bölümler, zarf-fiil grubudur. Bunların zarf-fiillerle kurulduğuna dikkat edelim.

Zarf-fiiller de tıpkı isim-fiil ve sıfat-fiiller gibi fiillerden birtakım özel eklerle türetilirler. Bunlar, “-ıp, -ınca, -arak, -madan, -ken, -diğında, -dikça, -alı, -r...maz, -asıya, -a” ekleri ile bunların ince şekilleridir. Demek ki zarf-fiil grubu şöyle yapıyor:

isim unsuru + zarf-fiil

Şimdi başka örnekler verelim:

Kitap okurken uyuyakalmışım dün gece.

Bu resmi görmeden karar vermemelisin.

Ortamı tanıdıkça daha rahat çalışacağım.

Konuyu araştırıp beni bilgilendirin.

Şu örnekler de renkli bölümler isim-fiil grubudur:

Bu konuya ilgi duyan herkesi bekliyoruz.

Yeni yaptırdığımız binanın tüm katları satıldı.

Sultanlara yarasır bir edayla karşımızda duruyordu.

Bütün bu önlenemez gelişmeler, bizi zora sokuyor.

Şimdi, siz de birkaç örnek yazmayı deneyin.

Öğrenci cevapları geçerli.

→

→

→

→

11. Birleşik Fiil Grubu

“Kelimedede yapı” konusunda birleşik fiilleri ayrıntısıyla ele almıştık. (Bu bölümü tekrar etmemiz faydalı olabilir.) Birleşik fiiller; yardımcı eylemle kurulan kurallılar ve anlamca kaynaşmışlar olarak gruplandırılıyor. Böyle kelimeler birleşik fiil grubudur.

Örnekleri inceleyelim:

Aklından geçenleri söyleyiverdi. / kurallı birleşik fiil (tezlilik)

Heyecandan dilim tutuldu sanki. / anlamca kaymamış birleşik fiil

Bu durumun olumsuz sonuçlarından söz edelim. / yardımcı eylemle kurulan birleşik fiil

Kaçırdığı vapurun arkasından bakakaldı. / kurallı birleşik fiil (sürerlilik)

Hastalanınca bir hafta eve hapsoldüm. / yardımcı eylemle kurulan birleşik fiil

Notlarım

12. Sayı Grubu

Basamak düzeni içinde sıralanmış sayı adları , sayı grubudur.

Yetmiş bir yıl önce göç etmişler.

Kitabın on altıncı sayfasındayım henüz.

Sayı grupları şöyle oluşuyor o hâlde:

Büyük basamaklı sayı + küçük basamaklı sayı

Bundan şunu anlamalıyız: sayı grubunda **birinci unsur** , **ikinciden büyük** olmalıdır.

yüz üç → sayı grubu

üç yüz → sıfat grubu

elli bin → sıfat grubu

bin yüz elli → sayı grubu

etkinlik

Şimdi Okuma Zamanı

Arabalar Beş Kuruşa

(...) Büyücek bir otomobil, mağazanın önünde durdu; içinden süslü ve şişmanca bir kadınla sekiz dokuz yaşlarında, beyaz bereli ve tozluklu, yumuşak lacivert paltolu bir çocuk indi. Beraberce mağazaya girdiler. Biraz sonra çocuk iç vitrinleri seyrede seyrede dışarı çıktı, sokağa indi ve oyuncakların olduğu köşeye bakmaya başladı. Tam bu sırada küçük satıcının sesi işitildi.

-Arabalar beş kuruşa!..-

Başını çevirip baktı, sonra koşarak o tarafa gitti, siyah çarşafli kadının yanındaki çocuğun elini tutarak:

-Aaa! dedi, sen burada araba mı satıyorsun?

Satıcı başını kaldırıp baktı. Hemen yüzü güldü, o da -Aaa- dedi ve ilave etti: Annem yalnız gelemiyor, sonra bağırıyorum da... Onun için ben de geliyorum!..

Beyaz tozluklu çocuk, yün eldivenli ellerini paltosunun cebine sokarak küçük bir kesekağıdı çıkardı, içinden bir

13. Aitlik Grubu

Evin önündeki çınar ağacının dibine oturduk.

Herkes işin arkasındaki ismi merak ediyor.

Her zamankinden alalım.

Bu örneklerde, renkli yazılmış söz öbeklerinde ortak bir özellik olduğunu fark ettik mi? Hepsi -ki ekini almıştır. Nitekim aitlik grubu, **aitlik eki olan "-ki" ile** oluşturulur.

Su örneklerde de aitlik grubu var.

Yaşlı adamınki boş bir çabaydı.

Ankara-İstanbul seferlerindeki artış dikkat çekiyor.

Hepimiz senin aklındaki soruyu merak ediyoruz.

Birkaç örnek de siz yazın.

➔ Öğrenci cevapları geçerli.

badem ezmesi alıp ağzına attı, bir tane de arkadaşına verdi. Ağzını şişirerek sordu:

-Derslere ne zaman çalışıyorsun?-

-Mektepten çıkınca... İki saat filan çalışıyorum, dersleri yapıyorum. Ondan sonra buraya geliyoruz. Hem gece zaten çalışmam ki. Gaz masrafı çok oluyor.

-Bizim öğretmeni gördün mü? Şimdi buradan geçti.

-O benim araba sattığımı biliyor.

Ve ileride birkaç çocukla bir kadının geldiğini görünce sözünü keserek bağırdı:

-Arabalar beş kuruşa!..

İkisi de el ele tutuşmuşlardı. Çarşafli kadın hazin gözlerle bunları süzüyordu. Beyaz tozluklu çocuk hesap vazifesini yapıp yapmadığını sordu:

-Ben demin evde uğraştım, yapamadım, gece beybama soracağım, dedi.

➔ Notlarım

Şimdi Okuma Zamanı

(...) Fakat tam bu sırada beyaz bereli, yumuşak lacivert paltolu, beyaz tozluklu çocuğun annesi mağazadan çıktı, iki tarafına bakındı. Ellerinde paket vardı. Soför koşarak onları aldı ve kendi yanına yerleştirdi. Kadın köşeye doğru bakınca çocuğunu gördü ve aldığı şeylerin keyfi ile gülümseyen yüzü birdenbire sertleşti. Hızlı adımlarla o tarafa yürüdü. Çocuk, annesinin böyle hiddetle kendisine doğru geldiğini görünce hemen susmuş, şaşkın, fakat gülümseyen bir bakışla gözlerini ona dikmişti. Bir an hepsi birden kımıldamadan durdular. Küçük satıcının annesi başını kaldırmış, yuvarlanırlar gibi gelen bu kürk mantolu ve yılan derisi iskarpinli kadına bakıyordu. Kadın yaklaşıncaya, hâlâ şaşkın şaşkın gülümseyen oğlunu bileğinden yakaladı:

-Bu ne hâl, diye bağırdı. Kimlerle konuşuyorsun?

Ve öteki elindeki semsiyeyi, elini hâlâ unutarak arkadaşının avucunda bırakan küçük satıcının omuzuna vurdu. Sonra haykırdı:

-Pis, baksana, senin konuşabileceğin insan mı bu?

Çocukların kolları birbirinden ayrılıp aşağı sallanıyordu. Siyah çarşafı kadın duvarın dibine büzülmüştü ve küçük satıcının gözleri kolunun acısından yaşla dolmuştu.

Arkadaşının gözündeki yaşları gören çocuk, henüz birçok şeyleri öğrenmediği için, ruhundan fıskıran bir isyanla:

- Anneciğim, dedi, o benim mektep arkadaşım!

Kadın, yüzü kıpkırmızı kesilerek oğlunun sözünü kesti:

-Ben yarın mektebinize de telefon edeceğim. Seni kendi seviyende olmayanlarla temas ettirmeyi gösteririm!..-

Oğlunu kolundan çekti. Geride kalan küçük satıcı ile anasına, yerin dibine geçirmek ister gibi tahkir edici ve ezici bakışlar atarak yürümeye başladı. Oğlu hâlâ dönüp geri bakıyor ve yaşlı gözlerini başka taraflara çeviren arkadaşını görünce kendinin de gözleri yaşarıyordu.

Küçük satıcı, o titrek ve ince sesiyle bağıyordu:

-Beş kuruşa... Arabalar beş kuruşa!..-

Sabahattin ALİ

etkinlik

- ★ "Arabalar Beş Kuruşa" adlı metinde geçen isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarına belirtilen sayıda örnek bularak aşağıya yazalım.

İsim-fiil grubu	Sıfat-fiil grubu	Zarf-fiil grubu
köşeye bakmaya	oyuncakların olduğu	iç vitrinleri seyrede seyrede
temas ettirmeyi	araba sattığımı	başını çevirip
yerin dibine geçirmek	şaşkın şaşkın gülümseyen	tutarak
ince sesiyle bağırıma	avucunda bırakan	cebine sokarak

- ★ "Arabalar Beş Kuruşa" adlı metinde geçen birleşik fiil ve aitlik gruplarına belirtilen sayıda örnekler yazalım.

Birleşik fiil grubu	Aitlik grubu
1. ilave etti	yanımdaki çocuk
2. çalışmam	gözündeki yaşlar
3. sallanıverdi	
4. sözünü kesti	
5. telefon edeceğim	

Notlarım

etkinlik

✦ Aşağıdaki cümlelerdeki tamlama gruplarını bularak altlarına türünü yazalım.

1. Babamın yanımda olmadığı yıllarda, dayım bize kol kanat germiş, onun yokluğunu hissettirmemişti.
sıfat tam. b.li isim tam.
2. İşini yapan herkes eninde sonunda başarılı olacaktır.
sıfat tam.
3. Bu merkezde, çocukların yeteneklerini belirlemeye çalışıyoruz.
sıfat tam. b.li isim tam.
4. Fıstık ağaçlarının gölgesinde dinlendik, hemen yanımda gürül gürül bir dere akıyordu.
zincirleme isim tam. sıfat tam.
5. Orman yangınında yaralanan itfaiyeciler hayati tehlikeyi atlattı.
sıfat tam.
6. Akşam olunca serinlik çöktü, büyük bir ateş yakıp başına toplandı.
sıfat tam.
7. Eğitim hayatıma sık sık ara vermek zorunda kaldım babamın işleri nedeniyle.
b.siz isim tam. b.li isim tam.
8. Ömrü boyunca rahat içinde yaşamış Kerim Bey, bir köy okuluna tayin edilmişti.
sıfat tam. b.siz. isim tam.

etkinlik

✦ Aşağıdaki cümlelerdeki kelime gruplarının altını çizelim ve türünü yazalım.

- Zarfı açarken elleri titriyordu.
zarf-fiil grubu
- El birliği ederek işi bitirdik.
zarf-fiil grubu
- Önündeki notu dikkatle okudu.
tamlama gr.
- Art arda sıralandık, bir süre bekledik.
tekrar gr.
- Güneş ışıkları bu saatte tehlikelidir.
tamlama gr. tamlama gr.
- İşin aslını öğrenmeye çalışıyoruz.
isim-fiil grubu
- Sanata ilgi duyan gençlere ulaşmalıyız.
Sıfat-fiil grubu
- Yolculara tam on bir saat sonra ulaşıldı.
sayı gr.
- Adresi bulmak hiç kolay olmadı.
İsim-fiil grubu
- Eski esyalarına çok değer veriyor.
tamlama gr.
- Bu parka sık sık geliyor musunuz?
tekrar gr.
- Vapur, düdüğü çalarak hareket etti.
zarf-fiil gr. birleşik fiil gr.
- Bahar aylarının kendine has bir tadı var.
tamlama gr. tamlama gr.
- Odanı daima düzenli tutmanı istiyorum.
isim-fiil grubu
- Annenle sen de bizimle gelebilirsiniz.
birleşik fiil gr.
- Hatırlıyorum da İsmail dede ne güzel masallar anlatırdı.
unvan gr.

Notlarım

1. Kara gökler kül rengi bulutlarla kapanık
 I II
Evlerin bacasını kolluyor yıldırımlar
 III
 İn cin uykuda yalnız iki yoldaş uyanık
 IV
 Biri benim biri de serseri kaldırımlar
 V

Bu dörtlükte numaralanmış tamlamalardan hangisi diğerlerinden farklı türdedir?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

2. Aşağıdakilerin hangisinde altı çizili bölüm bir kelime grubu değildir?

- A) Aynı konu üzerinde yeniden konuşmayalım.
 B) Ne yazık ki her şey ağır aksak yürüyor.
 C) Bazen sorumsuz insanlar gibi davranıyorum.
 D) Buraya gelmesini en çok ben istedim.
 E) Orada içtiğimiz ayranın tadı hâlâ damağımda.

3. Aşağıdaki dizelerin hangisinde tamlayanı ve tamlananı yer değiştirmiş belirtili isim tamlaması vardır?

- A) Ben, gurbet rüzgârının üflediği kamışım
 Bir su başında, mahzun yapayalnız kalmışım
 B) Ne varsa nakış nakış, tabiatta, maddede
 Gözlerimdeki nurun aksi beyaz perdede
 C) Su çekildi, göründü sanki zamanın dibi
 Korkuyorum bu akşam kıyamet varmış gibi
 D) Farkı yok, mantarlaşmış kayadan derimin
 Yüzümde çizgi çizgi, imzası kaderimin
 E) Adımın o bahçeler her gün anıldığı yer
 O bahçeler, yalanın bile yanıldığı yer

4. I. Bizim ihaleden çekilmemiz onların işine yarar.
 II. Pazar günü bile birçok dükkân açık.
 III. Ne yazık ki düşündüğümüzden yavaş ilerliyor.
 IV. Türkiye'nin güzelliklerini daha fazla tanıtmalıyız.
 V. Hiçbirimizin yeterince hazırlanmadığı bir sınavdı.

Yukarıda numaralanmış cümlelerin hangisinin yüklemi bir kelime grubudur?

- A) I. ve II. B) I. ve V. C) II. ve III.
 D) III. ve IV. E) IV. ve V.

5. Dağ dağ o güzel ses, bütün etrafı gezindi.
 I II
 Görmüş ve geçirmiş, denizin kalbine sindi.
 III

Bu dizelerdeki altı çizili tamlamaların türleri aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla verilmiştir?

	I	II	III
A)	Sıfat tamlaması	Sıfat tamlaması	Belirtili isim tamlaması
B)	Sıfat tamlaması	Belirtisiz isim tamlaması	Sıfat tamlaması
C)	Sıfat tamlaması	Belirtisiz isim tamlaması	Belirtili isim tamlaması
D)	Belirtisiz isim tamlaması	Sıfat tamlaması	Belirtili isim tamlaması
E)	Sıfat tamlaması	Sıfat tamlaması	Sıfat tamlaması

6. Aşağıdakilerin hangisinde altı çizili bölüm bir kelime grubu değildir?

- A) Bu sorunun cevabını kimse bilmiyor.
 B) İşten erken çıktım, deniz kenarında yürüyüş yaptım.
 C) Birileri kapıyı kırıp içeri girmiş ve değerli eşyaları almışlar.
 D) Yolculuk için her şey hazır, ne zaman gidiyoruz?
 E) Dondurma yiyince hasta olmuş, şimdi yatıyor.

7. Aşağıdakilerin hangisinde tekrar grubu kullanılmamıştır?

- A) Yalnızlık beni çepecevre kuşattığında sen vardın aklımda.
 B) Çocuklar birbirlerini ite kaka dondurma almaya çalışıyordu.
 C) Bana için için kırıldığını biliyorum ama kendimi affettireceğim.
 D) O yıllarda sık sık yazlık sinemaya giderdik, çok keyifli olurdu.
 E) Herkes bir yere gitmiş olmalıydı, evde ses seda yoktu.

8. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde isim-fiil grubu kullanılmıştır?

- A) Bu sözleriniz sizinle aramızda görüş ayrılığı bulunduğuna işaret ediyor.
 B) Herkes kaybolan çocukları aramak için seferber oldu.
 C) Köyde, içme suyuna karışan bir madde insanları zehirliyor.
 D) Üreticiden tüketiciye aracısız ulaşabilen bir yöntemi benimsiyoruz.
 E) Aynı ürünü daha ucuza mal ederek uygun fiyatlara halkımıza ulaştırıyoruz.

1

2

3

0

4

5

6

7